БАЦЬКАЎШЧЫНА

ОРГАН БЕЛАРУСКАЙ НАЦЫЯНАЛЬНА-ВЫЗВОЛЬНАЙ ДУМКІ

DIE WEISSRUTHENISCHE ZEITUNG „BAĆKAUŠČYNA“ („VATERLAND“)
Herausgeber: Wladimir BORTNIK
Postadresse: Die Weissruthenische Zeitung „Baćkauščyna“ („Das Vaterland“)
(8) München 19. Schliessfach 69.

Druck: „LOGOS“, Buchdruckerei u. Verlag, G.m.b.H., München 19, Bothmerstr. 14.
Цана: **Нямеччына** (іншыя эўрапэйскія краіны бяз Францыі й паўдзён-наамэрыканскія краіны): год — 12,5 н. м.; **ЗША й Канада:** год — 6,5 дал.; **Ангельшчына й Аўстралія:** год — 30 шыл.; **Францыя:** год – 12,5 н. ф. **Паўгода — палавіна пададзенае цаны. Перасылка лётніцкай поштай у ЗША й Канаду каштуе падвойна, у Аўстралію й краіны Паўднёвай Амэрыкі — патройна. Падвойныя нумары каштуюць падвойна.**

Банковае конто: Zeitung „Baćkauščyna“,
Konto Nr. 357-125, Bay. Hypotheken- u. Wechselbank, München.

ЦАНА 50 Н. ФЭН. — PREIS 50 Pf.

LE JOURNAL BIELORUSSIEN „LA PATRIE“ | DIE WEISSRUTHENISCHE ZEITUNG „DAS VATERLAND“ | THE BELORUSSIAN NEWSPAPER „THE FATHERLAND“

№ 3 (603) 25-га сакавіка 1963 ГОД ВЫДАНЬНЯ 17

1918 — 25 Сакавіка — 1963

Ад Каліноўскага да Акту 25 Сакавіка

Сёлета спаўняецца некалькі вялікіх угодкаў зь гісторыі беларускага нацыянальна-вызвольнага руху. Найважнейшыя зь іх — гэта 100-годзьдзе беларускага народнага паўстаньня 1863 году, пачатак якога прыпадае на канец сакавіка — пачатак красавіка, і 45-годзьдзе Акту 25 Сакавіка.

Адзначаючы гэтыя ўгодкі, выразьней усьведамляецца ідэйная сувязь, цягласьць і ўзаемнае дапаўненьне гэтых двух найвыдатнейшых актаў вызвольнага змаганьня нашага народу пасьля страты гістарычнай дзяржаўнасьці, міжволі насоўваецца на думку падабенства абставінаў і разьмяшчэньня сілаў, што іх суправаджалі. Падабенства знаходзім таксама як у трагічным заканчэньні гэтых актаў, гэтак і ў пацьверджаньні імі пасьлядоўнасьці і нязломнасьці стыхійнага імкненьня нашага народу да сваіх запаветных мэтаў — свабоды, незалежнасьці й справядлівасьці.

Факт існаваньня гэтых вялізарных вехаў на шляху вызвольнага змаганьня нашага народу не дае супакою сяньняшнім прыгнятальнікам беларускага народу. Яны намагаюцца апаганіць іх, выкрывіць іхны зьмест у вачох прыгнечаных народаў і вонкавага сьвету, а часам нават выкарыстаць для сваіх інтарэсаў. Але дарма!

І паўстаньне 1863 году і Акт 25 Сакавіка былі ськіраваныя да тае самае мэты — вызваленьня нашага краю з пад чужацкай няволі, аднаўленьня нацыянальнай незалежнасьці й сацыяльнай справядлівасьці ў рамках свае незалежнае дзяржавы. І ў абодвух выпадках гэтыя справядлівыя імкненьні беларускага народу сустрэлі жорсткі супраціў з боку тае самае сілы — імпэрыялістычнае Масквы.

На ўсходзе Эўропы лёс Беларусі падзялялі і падзяляюць шмат іншых краінаў, але хіба ніводнаму народу ў іншых частках сьвету не давялося столькі змагацца за сваю свабоду супраць аднаго й таго-ж захопніка й прыгнятальніка і да сяньня заставацца паняволеным, як гэта выпала на долю Беларусаў.

Яшчэ, праўда, ня мала ёсьць людзей, што ў сувязі з гэтым ставяць пытаньне: чым-жа вытлумачыць такое палажэньне? І яны звычайна рэдка трапляюць на правільны адказ. Ім, звычайна, не азнаёмленым ні з запраўднай гісторыяй краінаў нашых прастораў ні зь іхнай сучаснасьцяй, цяжка ўсьведаміць, што апрача прычыны геапалітычнага палажэньня нашай Бацькаўшчыны, ёсьць адна галоўная прычына: палітыка кіруючых колаў нашага ўсходняга суседа — колаў, якія здольныя кідацца з аднэй скрайнасьці ў другую, каб паставіць дагары нагамі ўвесь свой нутраны сацыяльны лад, але якія ў вонкавых дачыненьнях нязьменна і цьвёрда трымаюцца жорсткага й бескампрамісовага імпэрыялістычнага курсу. А што сяньняшнія акупанты Беларусі запраўды зьяўляюцца вернымі прадаўжальнікамі імпэрыялістычнай палітыкі расейскіх цароў, кажны можа пераканацца на прыкладзе іхнага змаганьня за захаваньне ўсіх заваёваў сваіх фэадальных папярэднікаў. На Беларусі яны далей ваююць ня толькі супраць Акту 25 Сакавіка і ўсіх праяваў нацыянальнага адраджэньня пазьнейшага пэрыяду, але й супраць Кастуся Каліноўскага ды цэлай гістарычнай асновы існаваньня беларускай нацыі. Але таму, што супраць гістарычных фактаў змагацца цяжка, бальшавіцкая прапаганда часта зьвяртаецца супраць самой сябе. Так атрымалася з насьвятленьнем ідэйных і палітычных пазыцыяў беларускага паўстаньня 1863 году і сьветапагляду самога Каліноўскага. Пасьля шматгадовага «выгнаньня» Каліноўскага як «буржуазнага нацыяналістага» зь гісторыі Беларусі, апошнім часам пачынаюць яго памаленьку «рэгабілітаваць», але толькі ў такой ступені, наколькі яго можна схвальшаваць, каб зрабіць прадвесьнікам бальшавіцкай рэвалюцыі . . . Пайшлі ў ход прыхваткі бальшавіцкай дыялектыкі. Каліноўскага пачалі прадстаўляць не як змагара за нацыянальную свабоду й незалежнасьць Беларусі ад Расеі, бо пытаньні палітычных дачыненьняў вызваленай Беларусі зь ейнымі суседзямі яго, як быццам, ня цікавілі, — а толькі як змагара за сацыяльныя правы сялянства. Дайшло да таго, што Каліноўскаму пачалі прыпісваць бальшавіцкую клясавую сьведамасьць. У палітычнай галіне бальшавіцкая інтэрпрэтацыя пакідае Каліноўскаму толькі адно права: пад няўмольным уплывам расейскіх рэвалюцыянэраў-дэмакратаў змагацца за дружбу з расейскім народам . . .

А найбольш кур'ёзнае тое, што гэты хвальш публікуецца побач з дакумантамі, якія гавораць аб зусім іншым. Апрача ведамых дасюль палітычных выказваньняў Каліноўскага ў «Мужыцкай праўдзе», у ягоных адозвах да народу і ў славутым «Лісьце спад шыбеніцы», апошнім часам у СССР былі знойдзены і апублікаваныя ў беларускай савецкай прэсе новыя дакуманты, у якіх выразна адлюстроўваецца сьветапагляд і рэвалюцыйная дзейнасьць Каліноўскага. Гэтак, у № 1 часапісу «Полымя» за гэты год, у артыкуле Генадзя Кісялёва да 125-годзьдзя ад дня нараджэньня Кастуся Каліноўскага, гаворыцца, што расейскі генэрал В. Ф. Ратч, «які пісаў на даручэньне Мураўёва-Вешальніка кнігу аб паўстаньні 1863 году, карыстаўся нейкімі няведамымі цяпер крыніцамі з каштоўнымі дадзенымі пра сьветапагляд Каліноўскага і ягоную рэвалюцыйную дзейнасьць. Магчыма гэта былі нават запіскі самога Каліноўскага» — гаворыць Г. Кісялёў.

Далей Кісялёў паведаміў, што яму ўдалося знайсьці ў Ленінградзкай Дзяржаўнай публічнай бібліятэцы частку архіўных матарыялаў Ратча пра паўстаньне і Каліноўскага. Ратч апісвае як разглядалася нацыянальнае пытаньне ў «Літоўскім правінцыяльным камітэце» напярэдадні паўстаньня. Паводля ягоных словаў, першы, хто задумаўся пра будучы лёс Беларусі і Літвы, быў Каліноўскі. Дaслоўна: «Калі-ж Каліноўскі ўступіў створаны камітэт, тады ён гэтае пытаньне, якое нявыразна разумелася і на якое ніхто не зьвяртаў увагі на першых паседжаньнях, стаў прыводзіць у яснасьць, каб пасьля вызваленьня, скончыўшы барацьбу з Расеяй, не прыйшлося працягваць яе міжусобіцамі».

Другі урывак з запісаў Ратча: «Каліноўскі пільна стаяў на варце інтарэсаў Літвы (маецца на ўвазе Літва гістарычная, а не сяньняшняя — М. К.) і дамагаўся, каб сродкі і сілы Літвы зусім ня йшлі на справу Каралеўства Польскага. Літва, гаварыў ён сваім сябром, скарыстаўшы разлад паміж Расеяй і [illegible] стаць самастойнай. Энэргічна змагаўся ён за тое, каб рэвалюцыйны камітэт называўся Літоўскім камітэтам, а не Літоўскім выканаўчым аддзелам, як хацелі назваць яго ў Варшаве. Каліноўскі стала патрабаваў, каб выдаткі на Літве вяліся асобна ад Каралеўства».

Няма ніякіх падставаў сумлявацца ў праўдзівасьці апісанага Ратчам палажэньня. А з апісаньня відаць, што Каліноўскі меў выразныя пляны адносна будучыні Беларусі. Ён пасьлядоўна змагаўся за палітычную незалежнасьць свае бацькаўшчыны. Ніякія тлумачэньні накшталт робленых цяпер бальшавікамі, што пад словам Расея, маскаль, маскоўскі трэба разумець толькі аднаго цара або царскае самаўладзтва, тут нічога зьмяніць ня могуць. Зацытаваныя тут новазнойдзеныя дакуманты пра Каліноўскага яшчэ раз пацьвярджаюць ягоныя ведамыя ўжо й раней пагляды на палітычныя мэты паўстаньня і яшчэ больш умацоўваюць яго на пазыцыях беларускай нацыянальнай рэвалюцыі.

Апрача ясных палітычных мэтаў, Каліноўскі меў шырокую і радыкальную сацыяльную праграму — распадзел зямлі абшарнікаў паміж сялянамі. Адносна гэта знойдзены цяпер таксама новыя дакуманты. Прыгадаў Генадзь Кісялёў апісвае знойдзеную «Паўстанцкую інструкцыю» Каліноўскага, у якой у вадным з пунктаў гаворыцца, што ў тэй мясцовасьці, якая будзе занятая паўстанцамі, неабходна неадкладна выканаць дэкрэт Часовага ўраду (Каліноўскага) аб надзяленьні сялян зямлёй. Зацытаваўшы такі сказ Інструкцыі: «Найбольш злосных прыгнятальнікаў сялян для прыкладу, у прысутнасьці сабраных уласьцей учыніўшы ваенны суд, караць сьмерцяй, не дапускаючы самавольнай экзэкуцыі» — Кісялёў не знаходзіць слоў, каб выказаць сваё захапленьне, што цяпер, маўляў, для савецкіх гісторыкаў адкрытая магчымасьць асэнсаваць паўстаньне 1863 году з «марксыстаўска-ленінскіх» пазыцыяў, гэта значыць — затушаваць нацыянальны і ўвыпукліць «клясавы» характар змаганьня.

Але гэтае захапленьне вельмі наіўнае. Знайсьці адну зачэпку, каб цэлую падзею падагнаць пад нейкую схэму, няцажка. Але бяда бальшавіцкіх тэарэтыкаў у тым, што сама іхная схэму наскрозь хвальшывая. Змаганьне паўстанцаў Каліноўскага за распадзел абшарніцкай зямлі на ўласнае карыстаньне сялянам — гэта поўная супрацьлегласьць да прымусовай бальшавіцкай калектывізацыі, у выніку якой сяляне страцілі ўсё, што мелі. Пагвалчаньне бальшавікамі спрадвечнага імкненьня селяніна да свае ўласнае зямлі было не лягічным заканчэньнем сацыяльнай праграмы Каліноўскага, а дэманстрацыяй вялікага ашуканства.

На працягу свае гісторыі беларускі народ даказаў, што ён не патрабуе адмысловых замежных рэцэптаў, каб у сваёй краіне трымаць парадак і людзкія дачыненьні паміж грамадзянамі. Нам зайздросьцілі, мы ганарыліся сваімі парадкамі й абаранялі іх, пакуль сквапны на чужое сусед не зьнясіліў нас няспыннымі захопніцкімі войнамі і не давёў да нячуванай духовай няволі й матарыяльнай галечы. Ня гледзячы на гэта, народ наш не скарыўся. Стыхійнае народнае паўстаньне 1863 году і ягоныя нацыянальна-вызвольніцкія мэты паказалі, што народ наш добра ўсьведамляў,

(Заканчэньне на 2-ой бач.)

У 100-ыя ўгодкі Паўстаньня 1863 году

На фоне 45-х угодкаў Сакавіковага Акту хацелася-б дакладней узважыць і падзеі стагадовай даўнасьці — паўстаньне 1863 году.

Неяк сталася, што паўстаньню 1863-га году й асабліва дзейнасьці Кастуся Каліноўскага, 101-я гадавіна сьмерці якога прыпадае на 22 сакавіка, мы прысьвячаем менш увагі, чымся яны на гэта заслугоўваюць. У вялікай меры прычынай гэтага ёсьць тое, што нашая гісторыя і, ў прыватнасьці гісторыя паўстаньня 1863 году, фактычна знаходзілася і знаходзіцца ў руках чужацкіх нам сілаў. Бясспрэчна, калі ў шматлікай гістарычнай літаратуры, навет у сучаснай, як, прыкладам, у выданьні Акадэміі навук СССР — «Польское восстание 1863 года» (Масква, 1962), — нам цьвердзяць, што Кастусь Каліноўскі быў Палякам і што паўстаньне 1863 году «распаўсюджвалася на Літве» (у сяньняшнім значэньні) і толькі «закранула Беларусь», дык гэта псыхалягічна мусіла дзеіць і на нас.

Вось-жа ўзьнікае пытаньне: што станавілі сабой паўстаньне 1863 году ў Беларусі і постаць Кастуся Каліноўскага ў запраўдным гістарычным сьвятле ды якую яны маюць гістарычную вартасьць у нашым нацыянальна-вызвольным змаганьні?

Было-б няслушна пярэчыць, што гэтае паўстаньне ніякім чынам ня было зьвязана з польскім паўстаньнем. Яно было ў цеснай сувязі зь ім, аднак паўстаньне 1863 году ў Беларусі зьяўлялася адначасова й чыста нацыянальна-беларускай падзеяй. Падрыхтоўка гэтага паўстаньня ў Беларусі з самага пачатку неразлучна была зьвязана з ідэяй адраджэньня незалежнасьці Беларусі, прынамся зь ідэяй утварэньня новай «фэдэратыўнай Польшчы», у якую Беларусь уваходзіла-б з правам на шырокую палітычную й культурную аўтаномію. Сам Кастусь Каліноўскі йшоў шмат далей. Ён пасьлядоўна ажыцьцяўляў ідэю заваяваньня поўнай незалежнасьці Беларусі. У сувязі з гэтым тады й разгарэлася спрэчка ў справе будучага лёсу Беларусі. Яна й прымусіла больш дэмакратычны польскі элемэнт прызнаць права «на самавызначэньне» й «выказваньне волі» беларускаму народу ды высунуць як адзін з прынцыпаў рэвалюцыйнай праграмы ўтварэньне новае «Польшчы» на фэдэратыўных асновах. Сам-жа Кастусь Каліноўскі атрымаў мянушку закаранелага «літоўскага сэпаратыстага» й усялякімі магчымымі спосабамі быў перасьледаваны.

Некаторыя савецкія гісторыкі вышэй прыгаданыя ўступкі Палякаў прыпісваюць заслугам расейскіх дэмакратаў, а менавіта Герцэну, Агараву, Бакуніну, Чарнышэўскаму й г. д. Трэба прызнаць, што між апошнімі й Палякамі таксама йшла спрэчка за будучы лёс Беларусі, аднак гэтая спрэчка, можна сказаць, ня выходзіла за межы звычайнае спрэчкі двух калянізатараў, хоць часамі й прыкрывалася тым-жа правам «на самавызначэньне».

Беларускае пытаньне было ня толькі тэмай гэтых ідэйных спрэчак. На ўсю шырыню яно было пастаўлена і ў практычнай дзейнасьці Літоўскага камітэту, узначаленага Кастусём Каліноўскім. Гэтак, калі Палякі сваёй паўстанцкай арганізацыяй ахапілі Беласточчыну й пачалі пранікаць у Горадзенскую губэрню, а таксама высылаць сваіх камісараў у глыб Беларусі, Літоўскі камітэт адразу складае належны пратэст. У лістападзе 1862 году ў Варшаву высылаецца Э. Вярыга, які ад імя Літоўскага камітэту дамагаецца: 1. Выдаць статут, які акрэсьліваў-бы правы абодвух камітэтаў (Цэнтральнага Варшаўскага й Літоўскага камітэтаў); 2. Абодва камітэты павінны быць прызнанымі роўнымі ў правах, пакідаючы за Варшаўскім камітэтам толькі пяршынства між роўных; 3. Сталыя ўпаўнаважаныя агенты ці камісары пры камітэтах павінны карыстацца роўнымі правамі; 4. Канчатковая дата пачатку паўстаньня павінна быць узгоднена абодвума камітэтамі; 5. Варшава не павінна пасылаць у Беларусь ніводнага агента, апрача аднаго сталага які мусіць быць пры Літоўскім камітэце ў Вільні; 6. Неадкладна адклікаць былога агента Дзюлярана, які намагаўся заснаваць тут новы прапольскі камітэт, а таксама неадкладна перадаць Беластоцкую паўстанцкую арганізацыю Літоўскаму камітэту.

Перамовы далі абмежаваныя вынікі: Пяршынства й улада Цэнтральнага Варшаўскага камітэту павінна была заставацца непарушнай; 2. Польскі камісар у Вільні меўся карыстацца большымі правамі, чымся беларускі ў Варшаве; 3. Улада Літоўскага камітэту ў межах Беларусі прызнаецца, аднак яна абмяжоўваецца загадамі Варшаўскага камітэту й кантролем ягонага камісара; 4. Варшаўскі камітэт згадзіўся больш ня высылаць іншых сваіх агентаў у Беларусь; 5. Дата паўстаньня павінна быць узгоднена зь беларускім упаўнаважаным агентам у Варшаве; 6. Дзюляран быў адкліканы ў Варшаву; 7. Беласточчына павінна была перайсьці ў сфэру дзеяньня Літоўскага камітэту пасьля прыняцьця ім вышэй пададзеных пунктаў умовы.

Гэтая ўмова, аднак, была адкінутая Літоўскім камітэтам. У пачатку сьнежня 1862 году на далейшыя перамовы з Варшаўскім камітэтам высылаецца Длускі. Ня гледзячы на некаторыя новыя ўступкі з боку Варшаўскага камітэту, перамовы зацягваюцца да пачатку паўстаньня ў Польшчы й канчаюцца нічым. Літоўскі камітэт стойка трымаўся сваіх ранейшых дамаганьняў і не дапушчаў ніякага кампрамісу ці абмежаваньня сва-

(Заканчэньне на 2-ой бач.)

У 100-ыя ўгодкі Паўстаньня 1863 году

(Заканчэньне зь 1-ай бач.)

іх нацыянальных правоў. У міжчасе ён дамогся звароту Беласточчыны.

Шавіністычны байкот Літоўскага камітэту з боку Варшаўскага ня толькі пярэчыў высунутаму ім-жа самым прынцыпу «самавызначэньня Літвы», але й стаўся аднэй з галоўных прычынаў паразы паўстаньня наагул.

Паўстаньне ў Польшчы пачалося 22 студзеня 1863 году. Яно застала Беларусь зусім непадрыхтаванай, бо прадбачвалася пачаць яго ўвесну таго году ці навет пазьней. Аднак, ня гледзячы на гэта й на прынцыповыя разыходжаньні з Варшавай у нацыянальным пытаньні, Кастусь Каліноўскі кідае кліч, што «польская справа — гэта наша справа. Гэта справа свабоды». 12 лютага Літоўскі камітэт, назваўшы сябе Літоўскім рэвалюцыйным урадам, адмысловым маніфэстам заклікае народ узьняць паўстаньне ў Беларусі. Тымчасам у Польскім рэвалюцыйным урадзе ў Варшаве адбываецца адзін пераварот за другім, у выніку чаго да ўлады прыходзяць больш шавіністычныя элемэнты. Пад лёзунгам адраджэньня Польшчы ў межах 1772 году, яны імкнуцца захапіць кіраўніцтва паўстаньнем у Беларусі й Жмудзі, што ім і ўдаецца ў сярэдзіне сакавіка. Здрадніцкім спосабам урад Каліноўскага быў разьвязаны й усе ягоныя пастановы й загады адкліканыя. Сам Каліноўскі некаторы час быў трыманы пад арыштам, потым накіраваны ў Горадзеншчыну ў якасьці палітычнага камісара. Пры гэтым яму прыгразілі, што ў выпадку, калі ён ня будзе слухацца Варшавы, ён будзе перададзены царскім вайсковым уладам. У часе гэтага перавароту Кастусь Каліноўскі склаў пратэст, які так і не дайшоў сваечасова да Варшавы. У пратэсьце ён зазначаў, што Літоўскі рэвалюцыйны ўрад часова змушаны пагадзіцца з падобнай здрадай, галоўным чынам таму, што не жадае шкодзіць справе паўстаньня. Аднак ён уважае неабходным заявіць, што падобны крок зьяўляецца здрадай рэвалюцыі, наагул пачаткам паразы паўстаньня, а дзеля гэтага наперад здымае зь сябе віну за гэтую паразу.

Кастусь Каліноўскі зноў захапіў уладу ў свае рукі й стаў начале новастворанага Нацыянальнага ўраду Літвы й Беларусі ў сярэдзіне чэрвеня. Аднак шкоду, якую спрычыніў справе паўстаньня вышэй названы польскі пераварот, ужо цяжка было паправіць. Папершае, гэты пераварот затармазіў і прыпыніў наплыў у шэрагі паўстанцаў зь беларускага сялянства, падругое, ён наагул затармазіў разьвіцьцё паўстаньня ў Беларусі. Гэта асабліва адбілася на справе паўстаньня ўва ўсходняй Беларусі, дзе панавала большая нянавісьць ня толькі да польскае паншчыны, але й да Палякаў наагул. Тымчасам у Беларусі пачынаецца разгул мураўёўскага тэрору й розныя правакацыі, а ранейшыя польскія гарапатрыёты адзін за адным сьпяшаюцца прысягнуць на вернасьць Мураўёву й цару-бацюшку. У гэтых цяжкіх абставінах, з штодзённымі арыштамі сяброў Нацыянальнага ўраду Літвы й Беларусі, Кастусь Каліноўскі пастанаўляе спыніць паўстаньне да вясны 1864 году, каб потым узнавіць яго на новых арганізацыйных асновах і вылучна на беларускай нацыянальнай глебе. Аднак у лютым 1864 году Каліноўскі быў схоплены царскімі сышчыкамі й павешаны ў Вільні 22 сакавіка.

У паўстаньні 1863 году ў Беларусі й Жмудзі актыўны ўдзел брала больш за 70 тысячаў чалавек. Гэтае паўстаньне ня было прапольска-панскім, як яго часамі імкнуцца акрэсьліць нekаторыя тэндэнцыйныя гісторыкі. Паводля цьверджаньня самога Каліноўскага, у Беласточчыне й Горадзеншчыне паўстанцкія аддзелы складаліся вылучна зь беларускага сялянства й мяшчанаў. Наагул-жа згодна зь ведамкамі канцылярыі Мураўёва, у гэтым паўстаньні ўзяло ўдзел больш за 30 тысячаў так званых «просталюдзінаў», г. зн. сялянаў, незаможных мяшчанаў. Усе яны былі, бясспрэчна, Беларусамі і Жмудзінамі. Аднак і ўрадоўцаў, больш заможных мяшчанаў, шляхту ды й некаторых паноў, ня можна залічыць да «польскага элемэнту». Супраць гэтае шматлікае, але вельмі дрэнна ўзброенае, арміі паўстанцаў Расея кінула 120-тысячную добра ўзброеную, адборную армію. Паслугоўваючыся правакацыямі й выкарыстоўваючы нянавісьць беларускага сялянства да польскае паншчыны, мясцамі Мураўёву шчасьціла сьціроўваць супраць паўстанцаў і беларускае сялянства. У такіх выпадках тварылася так званая вясковая «самаабарона». У іншых-жа выпадках ён цэлыя вёскі пушчаў з дымам, вешаючы й растрэльваючы жыхарства за спачуваньне ці за сувязі з паўстанцамі.

Малюючы паўстаньне 1863 году ў Беларусі «польскім» і залічваючы Кастуся Каліноўскага да «польскіх патрыётаў», польскія гісторыкі часта выкарыстоўваюць асьветчаньне Каліноўскага допытнай камісіі, а менавіта месца гэтага асьветчаньня, дзе Каліноўскі гаворыць пра даўнія традыцыі сувязяў Літвы з Польшчай. Аднак, папершае, гэтае асьветчаньне напісана ў вельмі вытрыманай дыпляматычнай форме; падругое, Каліноўскі гаворыць, што ні ён, ні «літоўскі народ ня супраць расейскага народу, калі гэты толькі будзе дабра жадаць для літоўскага народу»; патрэйцяе, у асьветчаньні Каліноўскі выразна адмяжоўвае «больш сур'ёзную Літву» ад Польшчы. Дарэчы, ўсе нацяжкі польскіх гісторыкаў разьбіваюць іншыя крыніцы й сама практычная дзейнасьць Кастуся Каліноўскага.

У сувязі з тым, што савецкія гісторыкі ды й некаторыя польскія «Літву» з часоў Каліноўскага разглядаюць як сяньняшнюю Літву ці Літоўскую савецкую рэспубліку й гэтым самым ня толькі зводзяць паўстаньне 1863 году ў Беларусі амаль да нічога, але й крадуць нашу гісторыю, — трэба закрануць і гэтую праблему.

Пераглядаючы ўспаміны, арыгінальныя дакуманты, у тым ліку й дакуманты архіву Мураўёва, аб'ектыўны дасьледнік ня можа ня прыйсьці да высновы, што Літвой тады называлася якраз Беларусь. Гэта ў шырокім, ці гістарычным значэньні. У больш вузкім значэньні ў Літву ўваходзілі толькі Горадзенская, Віленская й Менская губэрні. Віцебская, Магілеўская й Смаленская губэрні называлі тады ўжо «беларускімі» губэрнямі. Гэта ў той час замацоўваў таксама і адміністрацыйны падзел Беларусі. Жмудзь называлася сваім-жа ўласным імям ды тварыла самастойную **Самагіцкую** губэрню, а часамі залічвалася навет да Курляндыі.

Для пацьверджаньня падамо некалькі прыкладаў. У пачатку паўстаньня Варшаўскі рэвалюцыйны ўрад сьціроўвае адмысловы зварот «Да братоў Літоўцаў», у якім выразна зазначана: «Заклікаем Літву й **Жмудзь** да паўстаньня . . .». І трэба быць чалавекам злой волі, каб ня бачыць у гэтым розьніцу між сяньняшняй Літвой і Літвой часоў Каліноўскага. Магчыма пад гэтай Літвой тады Палякі разумелі так званую «Аўкштотыю»? Не. Для зразуменьня-ж гэтае прынцыповае розьніцы найлепшым ключом ёсьць наступныя словы Ліцьвіна ксяндза Антона Мацкевіча, аднаго зь кіраўнікоў паўстанцкага руху ў Жмудзі, які зь лёгкае рукі савецкіх гісторыкаў стаўся «Антанасам Мацкявічусам». Тлумачачы прычыны, якія прымусілі яго далучыцца да рэвалюцыйнага руху, у сваім асьветчаньні для допытнай камісіі Антон Мацкевіч сьцьвярджаў: «Рухавіком маіх дзеяў была любасьць праўды й майго народу. Але не нянавісьць . . . да расейскага народу, бо-ж ён, народ расейскі, **ёсьць народ** славянскі, але любасьць народу й ягонага шчасьця была падставай і прычынай больш 10-гадовай рэвалюцыйнай працы». «Люблю маю Літву, для яе прысьвяціў слабыя мае сілы . . .». «Ведаючы добра жмудзкую мову й уладаючы красамоўствам, я ніколі не прапушчаў нагоды гаварыць казаньні». Зазначым, што ў студэнцкія гады Антон Мацкевіч быў староньнікам славянафільства, але і з гэтае вытрымкі бачна, што ён уважаў сябе славянінам, г. зн. Беларусам-Ліцьвіном. Дарэчы, калі-б ён быў Жмудзінам, дык яму ня трэба было-б «добра ведаць жмудзкую мову».

Нарэшце, пра што сьветчаць той-жа «Ліцьвін» Кастусь Каліноўскі й ягонае змаганьне за лепшую долю «літоўскага народу»? Калі-ж Каліноўскі часамі паслугоўваўся тэрмінам «беларускі народ» і свой другі рэвалюцыйны ўрад назваў «Урадам Літвы і Беларусі», дык гэта ён рабіў з прычыны прыгаданага намі адміністрацыйнага падзелу гістарычнай Літвы ды йснаваньня ўжо двух назоваў для дзьвюх частак аднаго народу. Літвой для яго была Заходняя й Цэнтральная Беларусь, Беларусяй — Усходняя.

Вось-жа, у ніякім выпадку ня зьменшваючы вялізарнага гістарычнага значэньня Акту 25 Сакавіка, трэба паставіць на больш адпаведнае месца ў гісторыі нашага нацыянальна-вызвольнага руху беларускае народнае Паўстаньне 1863 году. Яно заправды заслугоўвае на большую ўвагу з боку нашага грамадзтва дый наагул беларускага народу.

П. Урбан

Савецкі рэжым і падсавецкая моладзь

Праблема штодзённага быту моладзі ў Савецкім Саюзе стаецца штораз больш пякучай і не на жарты трывожыць партыйнае кіраўніцтва. Ня хопіць загнаць моладзь у шахты, фабрыкі, на жывёлагадоўчыя фэрмы ці на цаліну; так ці йнакш прымусіць яе перавыконваць нормы, браць забавязаньні. За сваю працу падсавецкая моладзь штораз сьмялей і настойлівей дамагаецца палепшаньня ўмоваў ейнага жыцьця. У выніку гэтых дамаганьняў камсамольская прэса пачала сэрыю апытаньняў сярод моладзі. Ствараецца ўражаньне, што ўлады пачалі больш цікавіцца гэтымі праблемамі, нешта робяць. У запраўднасьці-ж на анкетах, дыскусіях і мутных абяцаньнях усё канчаецца, а рэальных вынікаў няма.

Нядаўна «Комсомольская Правда» расьпісала анкету з пытаньнем: «Як вы праводзіце вольны час?» Зацытуем некалькі адказаў, змешчаных у 45-ым нумары прыгаданай газэты пад загалоўкам: «Быт заядае»:

«Закуп прадуктаў харчаваньня, сталоўка і г. д. забіраюць чатыры гадзіны ў дзень . . .»

«Дзе дзяецца час? Папершае, кухня, адна на ўвесь паверх. Там заўсёды як на кірмашы . . .»

«Траціцца час у чэргах. Калі-ж прыпазьнюся — ні абеду, ні вячэры . . .»

«Жыцьцё наша нуднае. А нам-жа толькі па 20-23 гады. Прыйшоўшы з працы, мы, здаровыя дзяцюкі, кідаемся спаць, хоць і ня стомленыя. У нядзелю матаемся ў вагульнай кватэры, 20-25 ложкаў, час забіваем пустымі гутаркамі, картамі, або гарэлкай — няма куды пайсьці . . .»

Адказы на апытальнік прыслалі маладыя людзі з усіх частак Савецкага Саюзу. Амаль ува ўсіх адзін эпіграф: «Нуда заядае». Як заўсёды, ў дыскусіі ўлучыліся розныя актывістыя, якія пацяшаюць моладзь, што калісь, як яны будавалі Магнітку, было куды горш, бо жылі ў палатках, зямлянках ці шалашох. Гэтыя актывістыя пераконваюць моладь, што гэныя няўзгоды і жыцьцё ў калектыве зрабіла зь іх людзей.

Хочацца запытацца ў гэтых прыхільнікаў няўзгодаў і калектываў: колькі спаміж іх без пары зыйшло на другі сьвет? З такім самым посьпехам гэтыя актывістыя маглі-б пацяшаць падсавецькую моладзь, што першабытныя людзі жылі куды горш: жылі ў пячорах ці на дрэвах, ня мелі агню, вопраткі й патрэбных для жыцьця прыладаў . . .

Як бачым, палажэньне моладзі далёка невясёлае, але ня лепшае і партыйных верхаводаў, якія бачаць, што паступова трацяць кантроль над моладзяй. Навет у вагульных кватэрах, дзе напэўна ёсьць даношчыкі, маладыя людзі штораз сьмялей выказваюць сваё незадаваленьне й крытыку. Камуністычнае кіраўніцтва баіцца, што ў думках маладых людзей, у ідэалягічных пошуках, калі іх выпусьціць спад кантролю, паўстае духовы «вакуум» з тэндэнцыяй адразу запоўніць яго г. зв. «варожай» заходняй ідэялёгіяй. Аб гэтым небясьпечным «вакууме» нядаўна пісала «Комсомольская Правда»:

«Аб цяжкасьцях трэба гаварыць і таму, што прамоўчваньне якраз і ствárae той «вакуум», у якім нараджаецца нездаровы зьнявер. Там, дзе маўчым мы, адразу чуецца чужы голас . . .»

Вось тут, маўляў, «сабаку закапалі».

Каб ня даць моладзі часу на раздумоўваньне, адпаведныя камуністычныя інстанцыі, вылазячы із скуры, арганізуюць розныя казённыя даклады, дыскусіі. З гэтага атрымоўваецца або арганізаваная нуда, або байкот гэтых пачынаў з боку моладзі. І гэтага зьявішча таксама ня можа затаіць савецкая прапаганда. Напрыклад, месячнік «Юность» піша пра такія факты: «У адным зь вялікіх клюбаў мела быць прачытаная лекцыя на тэму «ці ёсьць Бог?» Лекцыя была гучна разрэклямаваная, а каб яшчэ больш заахвоціць людзей, было абвешчана, што пасьля лекцыі будуць танцы. Падчас лекцыі ў вялізарнай залі была жменька актывістых. Маладыя-ж людзі — веруючыя і атэістыя — салідарна чакалі на вуліцы, пакуль зайграла аркестра».

Іншы факт: У Пскове быў зарганізаваны «агульнанародны дыспут» на тэму: «Твая думка аб маладой савецкай сям'і». Было шмат рэклямы, аднак на дыспут ніхто ня прыйшоў, або, дакладней кажучы, прыйшло некалькі старых пэнсіянэраў . . .

Дапушчаючы кантраляваную крытыку й дыскусіі над цяжкім палажэньнем падсавецкай моладзі, савецкая прапаганда імкнецца пры гэтым зьмяншаць драматычнасьць гэтага палажэньня . . . Яна пераконвае грамадзтва, што партыя мела й мае адзіную мэту — дабрабыт і шчасьце чалавека, а за розныя непаладкі адказныя мясцовыя, раённыя, ці абласныя органы адміністрацыі. Пры гэтым камуністычная прапаганда не шкадуе абяцанак. Гэта старыя й танныя прыхваткі савецкіх верхаводаў, разьлічаныя на людзкую наіўнасьць.

Аднак гэтых наіўных штораз менш ў падсавецкім грамадзтве, якое за 45 гадоў савецкай улады пазнала вартасьць казённых заклікаў і абяцаньняў.

Вельмі сумлеўна, што рэжым адважыцца вярнуцца да жорсткіх рэпрэсіяў ў дачыненьні да дамаганьняў моладзі. Хутчэй можна спадзявацца, што ён пойдзе на дробныя ўступкі і канцэсіі ды падвоіць абяцаньні. Але таксама больш чымся сумлеўна, што гэтым савецкі рэжым здабудзе сымпатыі моладзі і што яна гэтым задаволіцца . . .

П. В-скі

Ад Каліноўскага да Акту 25 Сакавіка

(Заканчэньне зь 1-ай бач.)

адкуль ідзе ягонае няшчасьце ды дзе трэба шукаць ратунку. Паўстаньне было жорстка здушанае маскоўскімі прыгняталънікамі; запанавала яшчэ страшнейшая рэакцыя. Здавалася, што гэта была апошняя і канчатковая расправа над беларускім народам. Але й гэта не разбурыла й ня здушыла народнай сьведамасьці. Праз паўстагодзьдзе беларускі народ уздымаецца зноў, стаўляе тыя самыя дамаганьні: дамаганьні нацыянальнай свабоды й незалежнасьці, дамаганьні ўласнае зямлі для сялянства і іншых адпаведных часу сацыяльных рэформаў, свабодаў і правоў. Пасьля пэрыяду рэвалюцыйнага змаганьня й актыўнай арганізацыйнай падрыхтоўкі беларускі народ вуснамі сваіх прадстаўнікоў, вылучаных спасярод 2872 дэлегатаў скліканага на дэмакратычных асновах Усебеларускага Кангрэсу, 9 сакавіка 1918 году ў Другой Устаўнай Грамаце заявіў перад усім сьветам: «Беларусь у рубяжох расьсяленьня і лічбовай перавагі беларускага народу абвяшчаецца Народнай Рэспублікай. Асноўныя законы Беларускай Народнай Рэспублікі зацьвердзіць Установчы Сойм Беларусі, скліканы на асновах агульнага, роўнага, простага, патаёмнага і прапарцыянальнага выбарчага права, не зважаючы на род, народнасьць і рэлігію. У рубяжох Беларускай Народнай Рэспублікі абвяшчаецца свабода слова, друку, сходаў, забастовак, хаўрусаў; бязумоўная свабода сумленьня, незачэпнасьць асобы і памешканьня. У рубяжох Беларускае Народнае Рэспублікі права прыватнае ўласнасьці на зямлю касуецца. Зямля перадаецца бяз выкупу тым, што самі на ёй працуюць. Лясы, вазёры і нутро зямлі абвяшчаюцца ўласнасьцяй Беларускай Народнай Рэспублікі. У рубяжох Беларускай Народнай Рэспублікі ўстанаўляецца 8-гадзінны працоўны дзень . . .»

Хто мог-бы ў той час пахваліцца большай дэмакратычнасьцяй? Такія пастуляты могуць быць абвешчаныя толькі там, дзе сам народ стварае для сябе законы. Беларуская Народная Рэспубліка была народным творам, а каранацыяй гэтага твору быў акт 25 Сакавіка 1918 году, якім Рада БНР абвесьціла Беларускую Народную Рэспубліку незалежнай дзяржавай.

Трэцяя Устаўная Грамата зьвярталася да народаў сьвету:

«Абвяшчаючы аб незалежнасьці Беларускай Народнай Рэспублікі, Рада яе ўскладае свае надзеі на тое, што ўсе любячыя волю народы памогуць беларускаму народу ў поўнай меры зьдзейсьніць яго палітычна-дзяржаўныя ідэалы».

Нажаль, вольныя народы сьвету пакінулі беларускі народ і гэтым разам без належнай падтрымкі і ён зноў стаўся ахвярай захопніцтва суседзяў. Але гэта нас не павінна рашчароўваць. Ніводзін палітычны рэжым, ніводная імпэрыя не існавала вечна. Наш народ перажыў іх ужо многа Ён выйдзе пераможцам і зь цяперашняга жорсткага выпрабаваньня.

Новая вестка пра абставіны сьмерці Я. Купалы

У савецкім часапісе «Новый мір», у пятай кнізе мэмуараў Ільі Эрэнбурга «Людзі, годы, жыцьцё» знаходзім такія словы:

«Я сядзеў у сваім нумары (гатэлю), калі ў калідоры пачуліся крыкі. Я выбег у калідор і даведаўся, што зь верхняга паверху ў пралёт сходаў упаў паэт Янка Купала».

Гэта першая друкаваная вестка ў Савецкім Саюзе пра абставіны сьмерці Янкі Купалы. Да гэтага часу із шматлікай савецкай літаратуры пра Купалу можна было даведацца толькі пра «трагічную» сьмерць паэта, але нічога не паведамлялася пра абставіны сьмерці. Поўнай яснасьці ня ўносіць у гэтую справу і Ільля Эрэнбург, бо пад словам «упаў» можна разумець і нешчасьлівы выпадак, і самагубства, і забойства. Аднак, упартае прамоўчваньне бальшавікамі на працягу звыш 20 гадоў запраўдных прычынаў сьмерці Купалы бадай цалкам выключае першую магчымасьць — нешчасьлівы выпадак.

Новая цэнтралізацыя савецкай эканомікі

Як ведама, 13-га сакавіка пад старшынствам Хрушчова адбылося супольнае паседжаньне Прэзыдыюму ЦК КПСС і Савету Міністраў СССР. На гэтым паседжаньні было пастаноўлена стварыць Вышэйшы Савет Народнай Гаспадаркі СССР.

Трэба зазначыць, што стварэньне падобнага органу не зьяўляецца нечым новым. Такі савет існаваў пры Леніне і быў зьліквідаваны пры Сталіне — як застарэлая і не адпаведная сучаснаму разьвіцьцю савецкай народнай гаспадаркі форма кіраваньня. І вось цяпер гэтая «аджылая» яшчэ пры Сталіне форма кіраваньня народнай гаспадаркай і, калі можна так сказаць, у новым — ужо ня ленінскім, а ў хрушчоўскім адзеньні — прыступіла да выкананьня сваіх абавязкаў.

Яшчэ ў дакладзе на лістападаўскім пленуме ЦК КПСС, Хрушчоў, адказваючы, відавочна, на папрокі некаторых таварышоў аб частых перабудовах кіраваньня народнай гаспадаркай, — гаварыў, спасылаючыся, пэўна-ж, на Леніна:

«У арганізацыйных справах часам патрэбная трохразовая пераробка статутаў, нормаў законаў кіраваньня . . . што справа гэтая нясе нам шмат практыкі, шмат крокаў, шмат пераробак».

Уваскрошаньне Вышэйшага Савету Народнай Гаспадаркі — гэта чарговая «пераробка . . . законаў кіраваньня». Чым-жа выкліканая гэтая «пераробка»? Уважліва ўчытаўшыся ў правы і абавязкі ВСНГ можна зрабіць выснаў, што стварэньне гэтага органу кіраваньня абумоўленае не эканамічнымі, а хутчэй палітычнымі прычынамі. Газэта «Праўда» ў перадавым артыкуле з 16-га сакавіка з гэтай нагоды пісала (цытуем): «Вышэйшы Савет Народнай Гаспадаркі ў межах сваёй кампэтэнцыі выдае пастановы і распараджаньні абавязковыя для выкананьня ўсімі дзяржаўнымі органамі незалежна ад іхнага падпарадкаваньня». І яшчэ: «Калі раней кожны рэспубліканскі саўнаргас быў падпарадкаваны толькі Савету міністраў саюзнай рэспублікі, дык цяпер ён будзе падпарадкаваны Савету міністраў рэспублікі і Саўнаргасу СССР».

Ня цяжка зразумець тую ролю, якую будзе адыгрываць ад сяньня. Савет міністраў кажнай рэспублікі. Кажны з гэтых Саветаў сам будзе знаходзіцца ў падпарадкаваньні Саўнаргасу СССР. Гэта значыць, што і тэй мінімальнай уладзе, якой ўсё-ж-такі карысталіся рэспубліканскія ўрады, цяпер прыходзіць канец.

Рэспубліканскія Дзяржпляны пераходзяць у падпарадкаваньне Дзяржпляну СССР, Дзяржбуды рэспублік ў падпарадкаваньне Дзяржбуду СССР.

Адным словам — уваскрошаньне Вышэйшага Савету Народнай Гаспадаркі — гэта пазбаўленьне якіх-бы там ні было правоў нацыянальных рэспублікаў разьвіваць самастойна сваю навет мясцовага значэньня прамысловасьць, будаўніцтва дарогаў, больніцаў і прадпрыемстваў у справе пераапрацоўкі сваей рэспубліканскай сыравіны. Стварэньне ВСНГ — гэта канец тэй дэцэнтралізацыі, за якую яшчэ так нядаўна выступаў сам Хрушчоў, бачачы ў ёй ня толькі эканамічную неабходнасьць, але і ўстанаўленьне нацыянальных правоў народаў Савецкага Саюзу на эканамічнае і культурнае разьвіцьцё. Тое разьвіцьцё, якое тармазілася, як гаварыў Хрушчоў, «празьмерным цэнтралізмам».

Але цэнтралізм гэта нішто іншае, як сымбаль камуністычнай сыстэмы, якая і ад перамены імёнаў ейных кіраўнікоў сутнасьці сваёй не мяняе.

Р. С.

Калгасы і саўгасы Беларусі ператвараюцца ў жывёлагадоўчыя гаспадаркі

Праездам з Усходняй Нямеччыны Хрушчоў спыніўся на чатыры дні ў Менску. Там ён размаўляў з партыйна-савецкімі кіраўнікамі Беларусі аб зьменах гаспадарчага напрамку калгасаў і саўгасаў. Вось-жа ў выніку гэтах гутарак у савецкай прэсе за 18 сакавіка сёлета была зьмешчана запіска Хрушчова прэзыдыюму ЦК КПСС пад назвай «Аб некаторых пытаньнях спэцыялізацыі сельскай гаспадаркі на Беларусі, Прыбалтыцкіх рэспубліках і паўночна-заходніх вобласьцях Расейскай Фэдэрацыі».

У сваёй запісцы Хрушчоў прапануе ўсю заходня-паўночную частку Савецкага Саюзу адвесьці пераважна дзеля вытворчасьці ў калгасах і саўгасах малака, мяса і разьвіцьця птушкагадоўлі. Даведаўшыся, што ў Заходняй Нямеччыне разводзяцца качкі бяз водных прастораў, Хрушчоў у сваёй запісцы дадае, што на Беларусі ёсьць шмат азёраў, таму трэба выкарыстаць гэтую асаблівасьць і разводзіць качак на вадзе, бо вазёры маюць шмат дармовых кармоў. Маўляў, будзе танна й карысна.

За гэтай запіскай быў зьмешчаны у «Правде» вялікі артыкул першага сакратара ЦК КП Беларусі Мазурава. У артыкуле Мазураў з захапленьнем адзначае, што Мікіта Сяргеявіч вельмі пільна і дасканала вывучыў прыродныя ўмовы сельскай гаспадаркі на Беларусі і глыбока прааналізаваў эканоміку калгасаў і саўгасаў. У сваім артыкуле Мазураў зьдзіўляецца празорлівасьцяй Хрушчова, бо, маўляў, ягоныя думкі й дасьветчаньне, якія будуць праведзеныя ў жыцьцё, адыграюць выключную ролю дзеля далейшага й пасьпяховага разьвіцьця калгасаў і саўгасаў на Беларусі...

Мазураў упэўнена падкрэсьлівае, што на Беларусі ёсьць бясспрэчныя спрыяльныя ўмовы дзеля пасьпяховага разьвіцьця жывёлагадоўлі. Зусім ня будзе трудным у калгасах і саўгасах давесьці на кажныя 100 гэктараў сельскагаспадарчых земляў да 70 галоў буйнай рагатай жывёлы. Між тым, пакуль што ў сярэднім калгасы маюць толькі на кажныя 100 гэктараў 28 галоў буйнай рагатай жывёлы і ў тым ліку 11 кароў, а паасобныя калгасы маюць толькі 5 кароў на 100 гэктараў.

Паводля праекту Хрушчова, калгасы й саўгасы на Беларусі, зьмяніўшы кірунак разьвіцьця сельскай гаспадаркі ды зволненыя ад абавязковай здачы дзяржаве збожжа, у ніякім выпадку ня маюць права зьмяншаць пасяўныя плошчы збожжавых культураў і не павінны ператвараць ворныя палі ў сенажацi.

Мазураў з свайго боку ўважае стратным для савецкай дзяржавы плаціць калгасам і саўгасам Беларусі, за прададзеныя дзяржаве 30 мільёнаў пудоў збожжа 39 мільёнаў рублёў, бо на Паўночным Каўказе збожжа прадаецца па значна ніжэйшых цэнах. Між тым, калгасам Беларусі сабекошт 30 мільёнаў пудоў збожжа абыйшоўся 42 мільёны рублёў, а дзяржава заплаціла толькі 39 мільёнаў.

Яшчэ ў 1958 годзе ЦК КПСС і Савет міністраў СССР прынялі пастанову аб забесьпячэньні буйных гарадоў і работніцкіх пасёлкаў малаком, бульбай і гароднінай. З гэтай мэтай вакол гарадоў зь лепшых саўгасаў былі створаны спэцыялізаваныя трэсты, на якіх быў ускладзены абавязак забясьпечваць працоўных гарадоў гэтай прадукцыяй на працягу ўсяго году па даступных цэнах

Каб павялічыць вытворчасьць малака, гародніны і бульбы, гэтыя гаспадаркі былі надзеленыя сродкамі й дастаткова забясьпечаны сельскагаспадарчымі машынамі. Асаблівая ўвага была зьвернутая на забясьпячэньне малаком і гароднінай насельніцтва Масквы й Ленінграду, бо няпрыгожа выглядалі чэргі па прадукты ў сталіцах будаўніцтва камуністычнага ладу...

У Маскоўскі трэст прыгарадзкіх гаспадарак уваходзіла сорак найлепшых саўгасаў. Трэст ужо дзейнічае пяць гадоў. Якія-ж вынікі гэтай дзейнасьці? Саўгасы трэсту ў 1961 годзе павінны былі даставіць жыхаром Масквы 350 тысяч тонаў бульбы, а здалі толькі 137,6 тысяч тонаў. Меркавалася, што цэнтнар бульбы будзе каштэваць саўгасу 2 рублі 50 кап., а фактычна абыйшоўся 7 руб. 62 кап. Прадбачвалася, што з гэктара бульбы будзе сабрана 160 цэнт., а фактычна сабрана меньш за палавіну. Бульба была завезена ў Маскву зь Беларусі.

Крыху пазьней спэцыялізаваныя саўгасы былі выдзеленыя дзеля забясьпячэньня малаком і гароднінай працоўных Менску. Ня будзем уваходзіць у разгляд дзейнасьці ўсіх гаспадарак, якія абслугоўваюць прадуктамі сталіцу Беларусі. Спынімся на саўгасе пад назвай «Іскра». У гэтым саўгасе налічваецца 115 насельніцкіх пунктаў. Гаспадарка расьцягнулася ў даўжыню на 40 кілямэтраў, а ў шырыню — на 20 кілямэтраў. У саўгасе ёсьць 11 тысяч гэктараў сельскагаспадарчых земляў, у тым ліку ворнай зямлі звыш трох тысяч гэктараў. Землі саўгасу перасечаны лясамі, хмызьнякамі й балотамі. У розных частках саўгасу разьмешчана звыш трох тысяч галоў буйнай рагатай жывёлы. Дойныя каровы знаходзяцца ў 11 мясцох. Толькі за мінулы год ў саўгасе здохла 129 галоў буйнай рагатай жывёлы, 80 сьвіней, сотня авечак і 18 тысяч галоў хатняй птушкі.

Усё гэта прынесла страты саўгасу на суму 21,5 тысяч рублёў. За ўсе гады саўгас «Іскра» ніразу ня выканаў плянаў вытворчасьці збожжа, бульбы, гародніны й прадукцыі жывёлагадоўлі.

Недастатковае забесьпячэньне працоўных вялікіх гарадоў мясам, малаком, гароднінаю, бульбаю ды няўдалыя спробы ўціхамірыць незадаваленьне насельніцтва праз арганізацыю спэцыялізаваных саўгасаў вакол гарадоў прымусілі Хрушчова абвесьціць у сваёй запісцы, што ўся заходня-паўночная частка СССР будзе занята вытворчасьцяй мяса й малака ды напэўна задаволіць патрэбы ў гэтых прадуктах. Што прынясе гэтая новая камбінацыя працоўным гарадоў, пакажа час.

Трэба чакаць, што ўжо гэтай вясной пачнецца звычайная ў такіх выпадках мітусьня аб ператварэньні калгасаў і саўгасаў у жывёлагадоўчыя гаспадаркі, бяз уліку магчымасьцяў і прыгоднасьці гаспадаркі дзеля вытворчасьці малака й мяса. Між тым, і да гэтага часу Беларусь была падзелена на тры зоны з наступным сельскагаспадарчым кірункам:

1. Лёна-малочна-мясная зона ў васноўным ахоплівала Віцебшчыну й паўночныя раёны Магілеўшчыны, Меншчыны й Горадзеншчыны.

2. Бульба-малочная-свінагадоўчая зона ахоплівала цэнтральную частку рэспублікі, бальшыню раёнаў Меншчыны, Горадзеншчыны й Берасьцейскай вобласьці. Тут урадлівай была бульба, што стварала ўмовы для сьвінагадоўлі.

1. Зона зь пераважным разьвіцьцём вытворчасьці мяса, малака, бульбы, цукровых буракоў. У гэтую зону уваходзілі раёны паўдзённай часткі Беларусі. У гэтай зоне прыпадала звыш 54 працэнтаў таварнай прадукцыі на жывёлагадоўлю.

Празьмерная спэцыялізацыя калгасаў і саўгасаў у кірунку жывёлагадоўлі ня прынясе карысьці калгасьнікам, бо ня ўсе гаспадаркі маюць адпаведныя умовы дзеля разьвіцьця жывёлы. Між тым, камуністычнае кіраўніцтва ў праводжаньні вызначаных мерапрыемстваў ніколі ня знала меры. Дастаткова было Хрушчову два гады таму сказаць, што на Беларусі сеюць шмат бульбы, як паслухмянае камуністычнае кіраўніцтва войстра зьменшыла пасяўныя плошчы гэтай культуры і замяніла пасевамі кукурузы. Цяпер Хрушчоў ужо агледзеўся й патрабуе павялічыць пасевы бульбы для харчаваньня й адкорму жывёлы. Так станецца і з спэцыялізацыяй калгасаў і саўгасаў. Правядуць «спэцыялізацыю», а потым давядзецца вярнуцца да ранейшых пазыцыяў...

В. К.

Хрушчоў падмарожвае адлігу

Ведема, што Мікіта Хрушчоў любіць «раіцца» з народам адносна ўсіх праблемаў жыцьця ў Савецкім Саюзе. Гэта яму дае нагоду адчыкрыжыць яшчэ адну «гістарычную», «хвалюючую» даўжэзную прамову, якая пазьней выдаецца масавым тыражом і ўжываецца як тара да селядцоў ці мыла, калі гэтыя прадукты давязуць у крамы. Толькі вось гэтыя «нарады» выглядаюць даволі дзіўна: Хрушчоў ня слухае й не бярэ на ўвагу парады народу, а толькі сам дае «парады», якія трэба разглядаць, як загад, ды якія можна сустракаць бурнымі воплескамі, але ніколі крытыкаваць, ці зь ім не пагаджацца.

Нядаўна Хрушчоў зарганізаваў такую «нараду» зь дзеячамі літаратуры й мастацтва. Варта прыгадаць, што напрацягу некалькіх апошніх месяцаў гэта ўжо трэйцяя ягоная «нарада» з працаўнікамі мастацтва, з чаго бачна, што гэтая праблема трывожыць Хрушчова й супалку.

Пасьля XX зьезду, пазьнейшай дэсталінізацыі й асуджэньня культу асобы, некаторыя шчыра паверылі, што беспаваротна скончыліся змрочныя часы сталінскага цемрашальства і ў Савецкім Саюзе пачынаецца лібэралізацыя, якая ў канчальным выніку прывядзе да дэмакратыі. Гэта першы сыгналізаваў Ільля Эрэнбург у сваёй алегарычнай аповесьці «Адліга». Аднак з часам выявілася, што адна ластаўка ня робіць вясны і што ня хопіць выкінуць мумію Сталіна з маўзалею. Узьнікае куды больш складанае пытаньне: як выкінуць Сталіна з душаў сталінцаў? Гэтае пякучае пытаньне паставіў малады паэт Еўтушэнка. Ня будзем спэкуляваць, каго меў на думцы Еўтушэнка: г. зв. «антыпартыйную групу», якая практычна разьбітая, ці ўсіх сталінскіх гадунцоў, а ў тым ліку й цяперашніх маскоўскіх верхаводаў. Кажуць: «стукні кулаком па стале, а нажніцы забразгаюць». Хрушчоў слушна мог зразумець гэтую алюзію ў дачыненьні да сябе, бо калі ён навет і ня быў сталінцам найбольш шчырым, дык быў найбольш крыклівым. На апошняй «нарадзе» і стары Эрэнбург і малады Еўтушэнка атрымалі ад Хрушчова найбольшую дозу «парадаў», за якія напэўна ня былі свайму дарадніку ўдзячныя. Хрушчоў мае неблагую памяць, а калі пра нешта і забудзецца — знойдуцца такія, што яму ўслужна прыгадаюць.

Маскоўскія верхаводы ўпару спахапіліся, што гэтая «адліга» можа быць небясьпечнай для іх, і пачалі яе падмарожваць. Аднак, у міжчасе на паверхню вырваліся новыя плыні ўва ўсіх галінах мастацтва, якія казённая крытыка назвала «нездаровымі тэндэнцыямі», «буржуазнымі наносамі», якія могуць «дэмаралізаваць» падсавецкае грамадзтва. І вось з гэтымі рознымі абстракцыяністымі, фармалістымі ды іншымі антысацрэалістымі Хрушчоў і супалка вырашылі зрабіць парадак ды падрэзаць ім крыльле.

Трэба прызнаць, што апошняя «нарада» Хрушчова з мастакамі была нябласа вырэжысэраваная. Першы дзень выступалі розныя хрушчоўскія падгалоскі, якія непахісна сталі на пазыцыях сацрэалізму (які навет нябожчык Фадзееў акрэсьліў: «чорт ведае, што гэта такое»). У гэтым спаборніцтве абароны казённага цемрашальства, не апошняе месца здабыў і дзяржыморда беларускай літаратуры Пятрусь Броўка, які шпарка адшлёпаў норму нізкіх паклонаў перад партыяй і «дарагім Мікітам Сяргеевічам». Усё-ж, каб захаваць хоць выгляд дэмакратычнасьці, далі слова і прадстаўніку мадэрных плыняў у мастацтве — паэту Раждзественскаму, які рабіў спробы абараняць гэтыя плыні, за што яго назаўтра Хрушчоў у сваёй прамове распорваў па ўсіх швах.

Прамова Хрушчова няшмат розьнілася ад славутага выступленьня Жданава на першым зьезьдзе савецкіх пісьменьнікаў у 1934 годзе. Тут Хрушчоў брутальна, а падчас і вульгарна, заявіў, што савецкі мастак зьяўляецца прыладай партыі і мусіць загады партыі выконваць, а адступленьне ад партыйнай лініі ня будзе талеравацца і гэта савецкія мастакі мусяць засекчы сабе на носе. І вось гэты кіш-міш дылетанцтва ў мастацтве мастакі выслухалі ў пакорнай маўклівасьці. Ніхто не сказаў: «Дзядзька Мікіта, гэтыя праблемы кроеныя не на твае плечы. Давай лепш пабалакаем пра кукурузу...» Мала таго, назаўтра ў прэсе зьявіліся палымяныя выказваньні аб прамове Хрушчова тых, што на «нарадзе» не змаглі адшлёпаць нормы нізкапаклоньніцтва. Тут выступленьне дылетанта і прафана Хрушчова называецца «гістарычным», «прасякнутым глыбокай мудрасьцяй», «высякаючым агонь у душах» і гэтак далей. Тут розныя сіманавы, вучэцічы, ісакоўскія, ерамілавы, асеевы ды іншыя знайшлі сабе арэну для сацспаборніцтва. Ім ня прывыкаць... Старая сталінская школа.

(Заканчэньне на 5-ай бач.)

Perpetuum mobile

Калісьці, яшчэ за часоў Маскоўскага княства, у жалезных клетках палілі тых людзей, якія хацелі прынесьці асьвету й гуманізм, хацелі прыасьвятліць цемнату й барбарства. У такі спосаб гінулі Італьянцы, Ліцьвіны й Немцы. З Маскоўшчыны таксама выганяліся ці змушаныя былі ўцякаць стуль людзі, якія пазнавалі неабходнасьць гуманізму й працавалі ў гэтым кірунку. Аднак гэта ўсё тут лічылася «чартоўствам», замахам на «дар Божы», і тут снаваліся павуціны пра нічэмнасьць прасьветы, гуманізму: «цар пастаўлены Богам», ягоная ўлада «ідзе ад Бога» й таму ён — дзея й праўда, закон і правасудзьдзе, жыцьце й сьмерць і можа рабіць з сваім «холопом», што яму толькі ўздумаецца. Бязумоўна, для апраўданьня гэтага ўжо тады ствараліся розныя «філязафічныя» трактаты, і барбарству ня было межаў.

У бліжэйшую да нас эпоху, менавіта ў XIX і XX стагодзьдзях, за гуманізм людзей не палілі ў жалезных клетках. Аднак для іх служыла катарга ў Сібіры. Дух-жа сярэднявечча заставаўся той самы: народ — гэта толькі гной, на якім павінна залацець царская карона, разбудоўвацца імпэрыялістычная магутнасьць дзяржавы. Ён ня мае права ані думаць, ані валодаць сваім жыцьцём, ані жадаць правасудзьдзя, ані, ані... Для сыноў нерасейскіх народаў існуюць вісельні, пагромы, няволя й няволя з прыкраскамі: «...дзякуючы цару-бацюшку й выбранаму расейскаму народу».

Потым ідзе эпоха «божага выбранца» Сталіна. Жудасна ўспамінаць, ды пра гэтую жудасьць шмат напісана.

Да такое аналёгіі ня можна ня прыйсьці, чытаючы «шэдэўр» таварыша Хрушчова, апавешчаны 8 сакавіка на сустрэчы партыйных босаў з працаўнікамі культурнага фронту.

Мы, — вялікасьць, Партыя (чытай — Хрушчоў) — тая-ж праўда й дзея, закон і правасудзьдзе, жыцьцё й сьмерць... Адным словам, гэтае «мы» — ўсё. Пісьменьнікі, мастакі й сам народ «не имеют

(Заканчэньне на 5-ай бач.)

П. Залужны

Некалькі заўвагаў адносна сучаснае савецкае нацыянальнае палітыкі

Як ведама, новая Праграма КПСС зусім выразна ставіць за заданьне так званае «зьбліжэньне» й «поўнае зьліцьцё» падсавецкіх народаў. Праўда, тут ёсьць і некалькі засьцярогаў, як, напрыклад, тое, што гэтае зьліцьцё будзе адбывацца на прынцыпе «дабраахвотнасьці» й «раўнапраўнасьці» ды што дадзены працэс, асабліва працэс моўнага «зьліцьця» будзе доўгатрывалым і магчыма яшчэ «перажыве» 1980-я гады, калі прадбачваецца заканчэньне пабудовы «камунізму» ў СССР.

Трэба зазначыць, што гэтае палітычнае крэдо новай Праграмы партыі не зьяўляецца пустой фразэалёгіяй. Яно не зьяўляецца таксама чымсьці зусім новым, але вядзе сваю генэалёгію з даўніх, яшчэ з царскіх часоў. Што-ж тычыцца прынцыпу «дабраахвотнасьці» й «раўнапраўнасьці», дык гэтымі тэрмінамі карыстаўся і Сталін...

Аднак, не забягаючы наперад, прыглянемся, як-жа ўсё гэта ажыцьцяўляецца й будзе ажыцьцяўляцца?

Моўнае «зьбліжэньне». Гэты працэс мае быць найдаўжэйшым, бо і «усемагутная» партыя яшчэ не знайшла такіх эфэктоўных сяродкаў, якія на працягу пару гадоў маглі-б спаралiжаваць языкі нерасейскіх народаў і прымусіць іх аўтаматычна загаварыць «вышэйшай» мовай расейскага народу. Аднак і ў гэтым кірунку робяцца ўсемагчымыя высілкі. Як ведама, ужо здаўна расейская мова сілком насаджваецца праз школы, а таксама шляхам штучнае русыфікацыі літаратурных моваў нерасейскіх народаў. Яшчэ задоўга да школьнае рэформы 1959 году, пачаўся перавод школаў нацыянальных рэспублік на расейскую мову навучаньня. Яскравым прыкладам можа быць хоць-бы БССР, дзе на расейскую мову навучаньня былі, фактычна, пераведзены ўсе 24 вышэйшыя навучальныя ўстановы, у тым ліку й так званы «Беларускі дзяржаўны ўнівэрсытэт», а таксама бальшыня сярэдніх школаў. Напрыклад, ужо ў пачатку 1957—1958 навучальнага году з 58 сярэдніх школаў Менску зь беларускай мовай навучаньня было толькі 20 школаў. Ува ўсіх школах Карэльскай АССР (да 1957 году: Карэла-Фінская ССР) навучаньне вядзецца выключна ў расейскай мове ад 1954—1955 навучальнага году. Тое самае ужыта й да нацыянальнай меншыні Малдаўскай ССР. Школьна-моўная рэформа 1959 году ўжо зусім зносіць «выгляд» абавязковасьці навучаньня ў школах нацыянальных рэспублікаў у роднай мове й уводзіць так званы прынцып «дабраахвотнасьці», а, фактычна, праўна прачышчае дарогу расейшчыне. Ведама, гэты «закон» нацыянальныя рэспублікі маглі прыняць і маглі адкінуць, — так гаворыць савецкая прапаганда, шмат расьпісваючыся пра «раўнапраўнасьць» і «дабраахвотнасьць» у СССР. Але... калі, напрыклад, Вярхоўны Савет, Урад і кампартыя Азэрбайджану не згадзіліся прыняць гэты «закон», дык за гэта зараз-жа заплацілі сваімі становішчамі як кіраўнічыя кадры Вярхоўнага Савету, так і Ўраду й кампартыі Азэрбайджанскай ССР.

Для прысьпешаньня гэтага працэсу «моўнага зьбліжэньня» прадбачваецца яшчэ большая мена студэнтаў і прафэсуры, а галоўным чынам міграцыя ці зьмешваньне насельніцтва. Дасюль згон прадстаўнікоў розных нацыянальнасьцяў на так званыя «будоўлі камунізму» разглядаўся пераважна ў эканамічным аспэкце. Аднак усё гэта зьяўляецца добра прадуманай палітыкай хутчэйшай дэнацыяналізацыі й русыфікацыі нерасейскіх народаў СССР. Да гэтага цяпер адкрыта прызнаецца й сама Масква. Запраўды, які можа даць эканамічны эфэкт, напрыклад, узаемны перавоз той-жа працоўна-прафэсіяльнай сілы з Каўказу ў Беларусь і зь Беларусі на Каўказ, або з цэнтральнай Расеі ў Беларусь і зь Беларусі ў цэнтральную Расею? А гэта робіцца, і Масква прыракае ў далейшым узмоцніць гэты перавоз і наагул міграцыю народаў. Часамі гэтую практыку яна называе «братняй дапамогай кадрамі», але штосьці трэба гаварыць, каб зьменшыць нацыянальны супрацiў нерасейскіх народаў. Вось чаму ўжо цяпер, не гаворачы пра большыя гарады, у нацыянальных рэспубліках сустракаюцца паасобныя й шматлікія індустрыяльныя, а навет і сельскагагаспадарчыя, абтокі з насельніцтвам зьмешаных народаў, а самі нацыянальныя рэспублікі пачынаюць называцца **многанацыянальнымі** рэспублікамі. Як правіла, у «многанацыянальных астраўках» пануюць выключна расейскія школы, наагул пануе толькі расейшчына.

Нарэшце, у такім-жа кірунку йдуць і тэндэнцыі скасаваньня дасюль яшчэ праўнае так званае «нацыянальнае формы» ў мастацкай і навуковай літаратуры, у штодзённай газэтнай прапагандзе. Усё больш і больш на балонах партыйнага друку ставіцца гэтая праблема «для абмеркаваньня», а значыцца — для расправы зь ёй. «Нацыянальная форма» — гэта была праблема **нацыянальных** моваў. Яна, фактычна, ня тычылася ні расейскае мовы, ні расейскага зьместу. У новай Праграме КПСС зазначаецца, што «нацыянальная форма» не павінна «касьцянець». Зыходзячы з гэтага «геніяльнага» адкрыцьця, а фактычна з палітыкі штучнай русыфікацыі, новасьпечаныя савецкія ідэёлягі ў нацыянальным пытаньні, якія звычайна падбіраюцца з так званых «нацыяналаў», імкнуцца ўсяляк давесьці, што палажэньне пра «нацыянальную форму» ў літаратуры ці мастацтве ўжо застарэла, становіцца «рэакцыйным», як-бы штучным тормазам для «станаўленьня» новага савецкага «камуністычнага» грамадзтва. Гэтая форма павінна быць заменена чымсьці «інтэрнацыянальным» — формай «самай перадавой» і «самай разьвітай» расейскай мовы.

Такім чынам, разьвязаньне праблемы «моўнага зьбліжэньня й зьліцьця» вельмі простае: штучная дэнацыяналізацыя нерасейскіх народаў у кірунку іхнай русыфікацыі. Пры гэтым цынічна гучыць апраўданьне, чаму «моўнае зьліцьцё» павінна адбывацца на аснове расейскай мовы: таму, што расейская мова ўжо цяпер сталася галоўным сяродкам зносінаў усіх падсавецкіх народаў; таму, што яна ўжо цяпер фактычна зьяўляецца «другой роднай мовай» нерасейскіх народаў; таму, што гэтая мова самая разьвітая й самая перадавая мова ў сьвеце; таму, што гэтая мова зьяўляецца мовай «самага пе-

З радыёвай хвалі „Свабода“

Ясакар-Бядуля на пазыцыях „нутраное эміграцыі“

Сьледам за Купалам і Коласам ідзе ў літаратурную нутраную эміграцыю і малодшы іхны супрацоўнік у галіне адраджэнскай літаратуры Зьмітрок Бядуля-Ясакар. Ягоная творчасьць 1920-22 гадоў таксама выяўляе тэндэнцыі да тварэньня, перадусім, вялікіх разьмерамі твораў — паэмаў. Да гэтага часу жанр паэмы, пры чым паэмы вялікіх разьмераў, зусім адсутнічаў у Бядулі. Пісьменьнік канцэнтраваўся бадай вылучна на дробных, часта навет мініятурных, вершах і апавяданьнях лірычнага характеру. Праўда, і цяпер паводля сваіх разьмераў паэмы Бядулі далёка застаюцца ззаду ад аналягічных твораў Купалы й Коласа. Тым ня менш, наяўнасьць ухілу іх у бок манумэнтальнасьці бясспрэчная. Стараннасьць вонкавага апрацаваньня гэтых твораў таксама сьветчыць аб творчым адпружаньні паэта, якое вымагала і шмат часу, і ўглыбленьня ў гэтую працу пры адначасным адвароце ад усяго іншага.

Першы з такіх твораў Бядулі-Ясакара гэтага часу была напісаная ў 1921 годзе паэма «На хутары», якая ў значнай меры была апраўданьнем самой зьявы «нутраной эміграцыі». У цэнтры паэмы была выведзеная фігура моцнага селяніна, паводля пазьнейшай бальшавіцкай тэрміналёгіі — «кулака». Гэты селянін імкнецца ўсякімі спосабамі адгарадзіцца ад ненавіснай яму новай рэчаіснасьці і замкнуцца ад яе на сваім хутары, як-бы на нейкай тэрыторыі «нутраной эміграцыі». Новая бальшавіцкая сучаснасьць уяўляецца хутараніну ў кантрастовай супаставе зь лепшай мінуўшчынай:

З тых часоў, як забыў сваю песьню
І дзядоўскіх звычаяў наш люд, —
Ад чужых тут зрабілася цесна,
Апаганіўся родны наш кут.

Усё пайшло шурам-бурам на сьвеце
Аж да самых да Божых нябёс,
Вакол бачу цяпер ліхалецьце,
Ражаном лезе фіга пад нос.

А даўней тут лясы ў нас шумелі,
І птаства, і зьвяр'я было шмат,
Пышна рэкі вакол мігацелі,
Ой, быў край наш бясконца багат!

Вечарынкі былі, былі скокі,
Былі выпіўкі — проста бяда,
Мерцьвякі нават браліся ў бокі,
Як лявоніху сыпне дуда.

А цяпер-то гармошка-паскуда
Сваёй полькай даводзіць да сьлёз...

Бядуля паказвае свайго хутараніна зь вялікай сымпатыяй, робіць зь яго вобраз, што ахоўвае лепшыя традыцыі народу, супрацьстаўляючы іх усяму чужому і наноснаму.

У іншых сваіх паэмах гэнага часу Бядуля-Ясакар ажыцьцяўляе сваю літаратурную «нутраную эміграцыю» шляхам уцёкаў у сьвет фантастыкі і беларускай народнай міталёгіі. Сюды належыць перадусім закончаная ў 1922 годзе паэма «Зачараваны край», названая бальшавіцкай крытыкай спробай «стварэньня на аснове народнай кулацкай міталёгіі арыгінальнай беларускай бібліі». У запраўднасьці-ж тут Бядуля ўсыстэматызаваў касмаганічныя і міталягічныя сюжэты з найлепшых зборнікаў беларускіх народных (для бальшавікоў, чамусьці, «кулацкіх») казак Сержпутоўскага. Усэстэматызаваў ён іх у «кнігу старога запавету», як выявы старажытнага народнага духу «зачараванага краю» — Беларусі. Гэты «зачараваны край» Беларусі ўяўляўся паэту нейкім надземным царствам жыватворнага духа мастацтва. Быццам прадаўжэньнем гэтага твору была другая паэма Бядулі-Ясакара ў тым-жа духу — «Ярыла», пачатая ўсьлед за першай, яна, аднак, поўнасьцяй у друку так і не зьявілася. На колькі можна меркаваць на аснове паасобных надрукаваных урыўкаў, паэма гэтая павінна была ў цэлым прадстаўляць сабой нешта ў сэньсе «кнігі новага запавету» або, паводля бальшавіцкае крытыкі «арыгінальнага беларускага эвангельля». Адначасна з гэтым, паэма мелася быць і «эвангельлем» мастацтва, як запраўднай рэлігіі паэты.

Такі своеасаблівы рэлігійна-эстэтычны, ці, дакладней, нацыянальна-рэлігійна-эстэтычны характар абедзьвюх паэмаў Бядулі — «Зачараваны край» і «Ярыла» рабіў іх чужымі і варожымі савецкай сучаснасьці. Таму апошняя зь іх «Ярыла», не зважаючы на ўсе стараньні паэты, які адкрыта прызнаў у ёй улюблены плод свае музы, гэтак і не змагла пабачыць сьвету. А першая — «Зачараваны край» — заўсёды ацэньвалася бальшавіцкай крытыкай ня інакш, як выяўленьне «самай рэакцыйнай папоўшчыны», «містыкі» і гэтаму падобных «варожых плыняў».

Але паэмы «Зачараваны край» і «Ярыла» ня былі ў такой сваёй якасьці адзінокімі ў творчасьці Бядулі гэнага часу. Да іх цесна прыставала — і ідэйна, і тэматычна, і мастацка бальшыня лірычных вершаў паэты таго-ж пэрыяду. Вершы гэтыя ўвайшлі ў выдадзены ў 1922 годзе вялікі зборнік «Пад родным небам». Гэта была першая кніга вершаў Бядулі-Ясакара, што зьмяшчала ў сабе паэмы «На хутары» і «Зачараваны край» дый наагул усю вершаваную прадукцыю паэты з самага пачатку ягонай літаратурнай дзейнасьці. Дзеля таго, што паэма «Зачараваны край» і блізкія ёй характарам вершы надавалі тон кнізе, займаючы ў ёй дамінуючае палажэньне як з гледзішча на высокую мастацкую вартасьць, гэтак і колькасьць навет, — уся кніга была пазьней войстра асуджана бальшавіцкай крытыкай. Гэтак Алесь Кучар пісаў аб ёй:

«Усе вершы й вобразы авеяны вылучна рэакцыйнымі дачыненьнямі да рэчаіснасьці, папоўшчынай, містыкай, рэлігійнасьцяй. Бядуля стварае рэлігійны рамантычны культ мінуўшчыны. У гэтым сэньсе можна сьмела сказаць, што кніга «Пад родным небам» зьяўляецца наскрозь рэакцыйнай і варожай нам кнігай».

Гэтак ацаніла паэтычную творчасьць Бядулі, зьвязаную тэматычна й мастацка зь беларускай народнай творчасьцяй, бальшавіцкая літаратурная крытыка. У запраўднасьці-ж, калі разглядаць яе паводля аб'ектыўных мастацкіх і нацыянальных крытэрыяў, то Бядулявы творы гэтае пары належаць да найлепшых і найбольш арыгінальных ува ўсёй беларускай літаратуры.

Мы сказалі аб тым, як Бядуля-Ясакар адгароджваўся ад савецкай рэчаіснасьці, апрацоўваючы ў сваіх паэмах далёкія ёй тэмы зь беларускай міталёгіі і народнае фантастыкі. Але побач з гэтым Бядуля, як і іншыя адраджэнцы — «нутраныя эмігранты», у сваіх творах 1920—22 гадоў беспасярэдня атакаваў гэтую рэчаіснасьць і супрацьставіў ёй ідэі беларускага нацыянальнага адраджэньня. «Тадышняя рэвалюцыйная рэчаіснасьць — пісаў пазьней пра Бядулеву творчасьць бальшавіцкі крытык Бэндэ — уяўлялася пісьменьніку, як «цёмная ноч», якая ахутвала «сьветлыя» і «сьвятыя» шляхі адраджэньня, патушыла агні, запаленыя ў часе буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыі». Другі бальшавіцкі крытык Васілёнак дапоўніваў абвінавачаньні Бэндэ, цьвердзячы, што «пераможны ход пралетарскай рэвалюцыі выклікаў у Бядулі безнадзейны пэсымізм, містыку».

Як бачым, Бядуля падтрымлівае і разьвівае далей выпады сваіх старэйшых сяброў-адраджэнцаў Купалы і Коласа супраць тых-жа «кавалёў» старога «ланцуга» нацыянальнае нявол. У вершы «Тры сьцежкі» Бядуля бачыць тры шляхі-сьцежкі, якія адкрыліся перад беларускім народам:

Адна на захад — да Варшавы,
Другая на ўсход — да Масквы,
А трэйцяя далёка, да самага сонца...

Паэта заклікае народ пайсьці гэтай трэйцяй сьцежкай, што завядзе яго «да самага сонца» — да шчасьця і волі.

Сваё ідэйна-мастацкае крэда найпаўней сфармуляваў Бядуля-Ясакар у натхнёным вершы «Беларусь», напісаным у 1922 годзе. Вось гэты верш:

I

Ты — летапіс з аповясьцяў вячыстых,
Акроплены сьлязамі дудароў.
Ты — яснацьвет ад водгульляў агністых
Жняёў, касцоў і старцаў-пастыроў.

У залатой кудзелі гучных сьпеваў
Дрыжыць твой бор, сумуе твой гушчар.
Дзед-чараўнік стаіць пад кожным дрэвам,
Балота сьпіць пад вэльмам зорных чар.

Твае лугі сьняць сны аб гуках ночных,
Аб вогнішчах начлежных дзяцюкоў.
Пад гуд віхроў, варожбаў сьвета-змрочных
Тчэ глебны дух абраднасьці вякоў.

Сам Госпад-Бог хадзіў тут па зямліцы, —
Усюль зіхцяць-відаць яго сьляды,
Па тых сьлядох красуюцца капліцы,
Па тых сьлядох брыдуць у даль Дзяды.

Зышліся тут Ярыла з Божым Сынам,
Сьвятая Маці з Доляю жыве.
Ў цяні дуброў пад старадаўным тынам
Ільля й Лясун расьселіся ў траве.

Тут кожны крок абвеян казкай сівай,
Што ручаёк — жалосных сьпеваў жмут.
Шурпаты пень на лузе, ці на ніве —
Нязнаны дух або таемны цуд.

Тут воўк — ня воўк, а чалавек закляты,
Тут корч — ня корч, а той-жа селянін.
А бусел-птах — ня птушка, а араты,
Вартуе Дзіў абшар лугоў, далін.

А курганы, а замчышчы, званіцы,
А пустыроў сьвятая цішыня;
А гнёздаў мест ліхтарні-зараніцы,
А вышыні гор, а рэчак глыбіня...

Усё жыве жыцьцём Дзядоў адвечных,
Тут кожны век пакінуў знак-пячаць.
Па тых знаках — па тых шляхох па млечных
Ідуць сыны свой край адбудаваць.

І край магіл, той край, дзе жыў Скарына,
Зноў парадзіў пракакаў і байцоў:
Ідуць-брыдуць, бы Нёман зь месца рынуў,
Бы грамада узброеных касцоў.

Іх кліч грыміць, як зычны хор грымотаў,
Як буралом імчыць у горны сьвет.
Дрыжыць зямля ад нізаў да высотаў,
Праменіць даль Купальскі агняцьвет.

Ускросьлі зноў багі сівых Калядаў,
Ратай ім сьпеў кідае на агонь.
Хто на аўтар падсыпне зельле здрады,
Таму ўвесь край шле жудасны праклён.

II

Ёсьць шмат такіх, што да Цябе плячыма,
Маці-Беларусь, адвернуты стаяць,
На Ўсход, Захад халопскімі вачыма,
Як вяпрукі зьдзічэлыя, глядзяць.

Грызуць яны тваіх дуброў насеньне,
Іх кпінаў гаць забрызгана гразьзёй, —
У глыб зямлі ўвайшло Тваё карэньне.
Лясы шумяць высока над Табой.

Ты зноў жывеш, бо Ты ня знала сьмерці,
Магутны дух мацней ад роду ў род.
Твая душа, шыр-думы Твайго сэрца
Расьлі-цьвілі з народу ды ў народ.

Сама, Сама наладзіш сваё веча, —
Разьбілі сталь адгукі вечных струн.
А хто пачне чыніць тут злыя рэчы, —
Таго заб'е наш волі бог-Пярун.

Сама, Сама азначыш Свае межы,
Без дапамог няпрошаных дзядзькоў.
Ты забярэш, што да Цябе належа,
Маці-Беларусь, спакон глухіх вякоў.

У гэтай урачыста-натхнёнай одзе да Беларусі Бядуля-Ясакар даў поўную сынтэзу сваіх ідэйных і мастацкіх прынцыпаў наскрозь нацыянальнага паэты. Паводля Бядулявай канцэпцыі, беларуская нацыянальная ідэя бярэ свае вытокі із сьвету народнае мудрасьці і няпамятных часоў беларускае мінуўшчыны, калі «сам Госпад-Бог хадзіў тут па зямліцы» і калі «зышліся тут Ярыла з Божым Сынам». Верш «Беларусь» выразна пераклікаецца зь міталягічна-фантастычнымі паэмі Бядулі-Ясакара «Зачараваны кут» і «Ярыла». Але гэтая фальклёрна-народная фантастыка — гэта паводля Бядулі духовая аснова беларускае нацыянальнае ідэі. «Па тых знаках — па тых шляхох, па млечных», што пралажылі ў Беларусі мінулыя вякі, цяпер «ідуць сыны свой край адбудаваць». Пад узьдзеяньнем гэтае жыватворнае старыны і зачарованага сьвету народнае фантастыкі гэты «край магіл, той край, дзе жыў Скарына, зноў парадзіў прарока і байцоў».

Навязваючы да вершу «Тры сьцежкі», Бядуля сьцьвярджае, што яшчэ «ёсьць шмат такіх», што «на ўсход, заход халопскімі вачыма, як вяпрукі зьдзічэлыя, глядзяць». Але гэта не палохае паэты.

Ён верыць, што жывыя нацыянальныя сілы пераможуць, бо Беларусь «ня знала сьмерці», бо «магутны дух мацней ад роду ў род». Ейная душа, «шыр-думы сэрца расьлі-цьвілі з народу ды ў народ», гэта значыць — з пакаленьня ў пакаленьне. У гэтым вершы Бядуля пераклікаецца зь ведамым вершам Коласа «Беларускагу люду», калі запэўнівае, што Беларусь «сама, сама адзначыць свае межы, без дапамог няпрошаных дзядзькоў», што «сама, сама наладзіць сваё веча».

Мала знойдзецца ў беларускай літаратуры гэтак моцных паводля ідэйнай глыбіні вершаў, як верш Бядулі-Ясакара «Беларусь».

Савецкая літаратурная крытыка вуснамі аднаго із сваіх прадстаўнікоў Васілёнка зусім правільна вызначыла ідэйныя пазыцыі Бядулі часоў ягонае «нутраное эміграцыі». Васілёнак пісаў: «Зьмітрок Бядуля ня прыняў... пралетарскае рэвалюцыі. У сваёй творчасьці ён выступаў супраць пралетарскае рэвалюцыі, супраць дыктатуры пралетарыяту». Гэткім парадкам беларуская літаратура ў творах Купалы, Коласа і трэйцяга паводля паэтычнага таленту ейнага прадстаўніка Бядулі-Ясакара ня толькі адгарадзілася ад сілком накінутай бальшавіцкай рэчаіснасьці. Больш таго, літаратура гэтая й асудзіла гэтую бальшавіцкую рэчаіснасьць, як чужую і варожую беларускаму народу. Гэтай бальшавіцкай рэчаіснасьці яна наважана супрацьпаставіла вымраеную ў думках і паэтычных вобразах беларускую нацыянальную рэчаіснасьць, яна ў натхнёных словах заклікала народ да змаганьня за ажыцьцяўленьне сваіх нацыянальных ідэалаў.

радавога народу» й ягонай «найбагацейшай у сьвеце» культуры, што яна зьяўляецца мовай Леніна й ленінізму!!!

Бязумоўна, калі тармазіць і здушваць разьвіцьцё моваў іншых народаў і штучна насаджваць мову «выбранага» народу, дык няўхільна апошняя мова павінна стацца «галоўным сяродкам» міжнацыянальных зносінаў і «другой роднай» мовай, мовай «перадавой» і «самай разьвітай». Дыялектыка гэтага працэсу вельмі простая. Яна палягае ў гвалце. Што-ж тычыцца палажэньня пра «мову народу з найбагацейшай у сьвеце культурай», «мову Леніна й ленінізму», дык тут шмат перабоpшчваньняў і наагул усё гэта пахне прымітыўным шавінізмам.

Культурнае «зьбліжэньне». Гэтае зьбліжэньне цесна зьвязана з працэсам «моўнага зьбліжэньня», але мае й свае асаблівасьці. У першую чаргу тут пастаўлена пытаньне ачышчэньня культураў нерасейскіх народаў ад так званых «аджыўшых нацыянальных асаблівасьцяў», наагул ад «буржуазна-нацыяналістычнага» зьместу, які чамусьці захаваўся пасьля больш, чым 40 гадоў бальшавіцкага панаваньня. Як цьвердзіць партыя, фактычна Масква, у культуры падсавецкіх народаў павінны застацца толькі «інтэрнацыянальныя» й «перадавыя» вартасьці, тое, што не адасабляе народы, але іх зьбліжае. Бяручы на ўвагу ўсю дасюлешнюю савецкую практыку, а таксама зыходзячы з таго, што «інтэрнацыянальнай» і «перадавой» можа быць толькі расейская культура, гэты працэс «культурнага зьбліжэньня» можа толькі адбывацца шляхам прыняцьця нерасейскімі народамі культуры расейскага народу. Дарэчы, гэта насаджваецца й у практыцы. Культура Ламаносава, Пушкіна, Чарнышэўскага, Талстога й г. д. ня мае, маўляў, ніякіх заганаў і яна цалкам можа быць прынятай усімі падсавецкімі народамі. Побач з гэтай культурай можа ўжывацца й культура, напрыклад, Скарыны, Купалы, Руставэлі ці Шаўчэнкі, але з умовай, калі яна будзе ачышчаная ад беларускага, грузінскага ці ўкраінскага «нацыяналізму» й ахварбаваная «дружбай» з расейскім народам і «дабрадзейнымі уплывамі» расейшчыны. Наагул-жа пажадана ўнікаць напамінаў пра спадчыну нацыянальных культураў, бо гэта прыводзіць да «нацыянальнага абмежаваньня» й «нацыянальнай напышанасьці». Найлепш і навет абавязкова ўзгадоўваць народы на традыцыях расейскай культуры, бо гэтая культура палітычна пэўная ды яна можа задаволіць культурныя патрэбы ўсіх нерасейскіх народаў.

У пляне гэткага «культурнага зьбліжэньня» праводзіцца шалёная русыфікацыя гістарычнага мінулага нерасейскіх народаў. Гэтую тэндэнцыю бачым цяпер у працэсе выданьня 10-томнае «Гісторыі СССР»; іншыя-ж гістарычныя працы ацэньваюцца не паводля таго, наколькі яны аб'ектыўныя, але вылучна паводля таго, наколькі спалучаюць гісторыю таго ці іншага народу зь гісторыяй Расеі, наколькі яны падкрэсьліваюць так званую «прагрэсыўнасьць» Расейскай імпэрыі й прылучэньне таго ці іншага народу да Расеі. Наагул-жа і тэрмін «аб'ектыўны» прыняў своеасаблівую расейскую ахварбоўку. Калі, напрыклад, той ці іншы гісторык імкнецца аб'ектыўна паказаць гістарычны працэс і гісторыю свайго народу, дык гэта абавязкова будзе «буржуазным аб'ектывізмам» і адыходам ад «ленінскай партыйнасьці»; калі-ж ён робіць усемагчымыя нацяжкі й сьведама хвальшуе гісторыю з мэтай паказаць «прагрэсыўнасьць» Расейскае імпэрыі і нацыянальнага паняволеньня свайго народу, дык гэта ўважаецца «запраўднай аб'ектыўнасьцяй». Асабліва хвальшуецца **сучасная** гісторыя нерасейскіх народаў. Тут робяцца ўсемагчымыя намаганьні, каб давесьці так званую «заканамернасьць» пераходу ўсіх пасавецкіх народаў да «сацыялізму» й утварэньня Савецкага Саюзу. Дзеля гэтага, як пасьля добрага дажджу грыбы, хоць і неспрыяльнай для іхнага росту глебе, у пісанінах казённых савецкіх гісторыкаў усюды пачынаюць вырастаць так званыя «бальшавіцкія арганізацыі», што разам з «народнымі масамі» ідуць да перамогі, зьнішчаючы на сваім шляху супраціў паасобных праяваў «буржуазна-нацыяналістычных» рухаў. Наагул з гэтых пісанінаў вынікае, быццам-бы зарганізаванных нацыянальна-вызвольных рухаў нерасейскіх народаў ніколі й не існавала. Былі быццам-бы толькі паасобныя «нацыяналістычныя» ці «дробна-буржуазныя» выскачкі, якія, ня маючы падтрымкі уласных народаў, зьнікалі перад бальшавізмам, як сьняжынкі на вогнішчы. Больш таго, яны паказаны тут, як «чужаземная агентура» й «зьлейшы антынацыянальны элемэнт». Узамен праслаўляецца «бескарысьлівая» дапамога расейскага народу, і перадусім «найбольшы прарок нацыяналаў» і іхны «збаўца» — Ленін. Запраўды-ж Ленін — гэта цынік, які праграмны кліч «нацыянальнага самавызначэньня» народаў разглядаў як гульню «праграмных словаў», якіх «ня варт было палохацца». Тым ня менш, каб яшчэ больш схвальшаваць сучасную гісторыю нерасейскіх народаў, партыя цяпер вядзе акцыю напісаньня як мага больш працаў, што «ўсебакова маглі-б насьвятліць дабрадзейную ленінскую нацыянальную палітыку» ды паказаць, што гэтая палітыка цалкам адпавядае нацыянальным інтарэсам нерасейскіх народаў. Адным словам, Масква цяпер робіць усемагчымыя высілкі, каб зьнішчыць гістарычную мінуўшчыну нерасейскіх народаў, а гэтым самым — і іхны нацыянальны твар.

«Зьбліжэньне» праз абмен кадрамі. У гэтым выпадку разумеецца ні міграцыя народаў, ні абмен прафэсіянальна-тэхнічнымі сіламі, але вылучна абмен дзяржаўна-кіраўнічымі кадрамі. Пры жыцьці Сталіна гэтая праблема навет і не закраналася, бо гэты «бацька народаў», паводля «ленінскага прынцыпу» падбору кадраў, пасвойму разьвязваў праблему. У выніку, усе кіраўнічыя становішчы ў нацыянальных рэспубліках займалі пераважна Расейцы. У часе змаганьня за сталінскую спадчыну Хрушчоў змушаны быў дапусьціць «памылку», і ў працэсе так званага «пашырэньня правоў» нацыянальных рэспублікаў згадзіўся перадаць кіраўнічыя становішчы (за выняткам становішчаў другіх сакратароў кампарыяў і босаў дзяржаўнай бясьпекі) прадстаўнікам адпаведных рэспублікаў. Гэта прывяло да праяваў так званага «месьніцтва», г. зн. нацыянальнага патрыятызму. Умацаваўшы сваю ўладу, Хрушчоў хутка спасьцерагае гэты свой «неразважаны» крок. З архіваў зноў выцягваецца «ленінскі прынцып» падбору кадраў, які афіцыйна азначае, што на кіраўнічыя становішчы ў нацыянальных рэспубліках кадры павінны падбірацца не паводля нацыянальных адзнакаў, але вылучна паводля «партыйнай якасьці» й «кіраўнічых здольнасьцяў» кандыдатаў.

Дзядзька Барташэвіч

За вакном вясна і вясёлы посьвіст птушак. Сьвеціць сонца. Заплюшчваеш вочы і, здаецца, плывеш у далячынь, у родны край, у мінуўшчыну. Аж у трыццатыя гады.

Менск. Студэнцкі інтэрнат.

Праз адчыненае вакно ў пакой урывалася шумнае ,шчабятаньне вераб'ёў чыжсў, берасьцянак. Лёгкі водыр бружмелю. Цьвет садовыьх дрэў. Ласкавая цяплыня сонца. Усё гэта павялічвала, падвойвала энэргію.

Трэба было здаваць экзаміны, а хацелася пайсьці за горад — у поле зарунелае, паслухаць жаўрука, набраць пышны букет красак. А ўвечары, у парку імя Горкага — гулянка моладзі. Там на зьмярканьні соладка-хораша салаўі сьпяваюць. І творчае натхненьне зьяўлялася. Маладосьць! Ставала на ўсё сілы.

Міжволі прыгадваецца дабрадушны дзядок, настаўнік Мікола Барташэвіч. Ён казаў студэнтам Менскага пэдагагічнага тэхнікуму:

— Дзеткі! Вясна не для гультаёў. Трэба шмат працаваць. Трэба шмат вучыцца, каб у будучыні мы, Беларусы, мелі вечную вясну.

Студэнты любілі старога настаўніка. Звалі яго дзядуляй.

Вось ён памалу ідзе па калідору. Каржысты і таўсты, у грубой сялянскай сьвітцы, у цяжкіх юхтовых ботах. Кожнаму сустрэчнаму працягвае руку і кажа: «Добры дзень, дзеткі».

Гэтак ён здароўкаўся з усімі — з дворнікамі, з вартаўніком тэхнікуму, з прыбіральшчыцай і навет зь незнаёмымі людзьмі, якія часам заходзілі ў школьны будынак. І чужы чалавек звычайна неяк зьдзіўлена глядзеў на дзядка, пацепваў плячыма і, мабыць, думаў: што за дзівак!

У клясе студэнты шумна абступалі сівога дзядулю. Той кажнаму паціскаў руку і, такім чынам прывітаўшыся з усімі, пераходзіў да справы. Пачыналася гутарка аб сельскай гаспадарцы. Вучоны аграном мог цікава і забаўна перадаваць студэнтам веды з галіны анатоміі, батанікі, фізыкі, хэміі. Здаралася, што лекцыя праходзіла і з кур'ёзам.

Неяк аднойчы зайшла мова аб грымучым газе.

— Гэты газ мае такую выбуховую сілу, ажно цяжка ўявіць, — казаў дзядок Барташэвіч. — Вось давайце, дзеткі, разам адначасна крыкнем: бах! Атрымаецца нешта... Той страшэнны выбух пачуем...

Дзядуля Барташэвіч узмахнуў быў рукамі, як дырыгент хору, і ў клясе загрымелі зьлітыя ў адзін выдых галасы.

— Не, ня гэтак, дзеткі, — хваляваўся ён. — Слаба. Трэба бяз сьмеху, сур'ёзна... Гэта-ж бо грымучы газ. Трэба як наймацней крычэць. А ну яшчэ раз паспрабуем!

Паўтарылася гучнае, грымотнае. Здавалася, шыбы зазьвінелі ў вокнах. Дзядуля сядзеў за сталом задаволены, з дабрадушнай усьмешкай. У клясу з трывогай прыбег дырэктар тэхнікуму.

— Што ў вас тут за шум? Што здарылася?

— Нічога ня здарылася. Усё ў парадку, — спакойна адказаў дзядуля. — Звычайныя практыкаваньні з хэміі.

І калі дырэктар пакінуў клясу, ён з захапленьнем усклікнуў:

— Вось, дзеткі, якая імітацыя! Што за выбух! Як той праўдзівы. Дырэктар, бачыце, спалохаўся...

Студэнты засьмяяліся, а нехта на пярэдняй лаве завішчэў.

— Ты чаго рагочаш? — зьвярнуўся дзядуля да аднэй студэнткі. — Тут ня сьмешкі, а вучыцца трэба. Раскажы от, што ты ведаеш аб уласьцівасьцях грымучага газу.

Дзядуля Барташэвіч выняў з кішэні сшытак і нешта занатаваў на асобным лістку. На тым шматку паперы — сьпіс студэнтаў. Супраць кажнага прозьвішча своеасаблівая адзнака:

Гультай.

Балбатун.

Піша верш (мабыць вясна дзеіць?).

Чытае непатрэбную кнігу.

Рагатуха.

Дурэе і ня слухае.

Гэты сьпіс, аднак, ня быў злым кандуітам: ня выносіўся з благой ацэнай студэнтаў у настаўніцкую калегію. Ніхто з настаўнікаў ня ведаў аб гэтым. Наадварот, яны заўсёды чулі дзедаву пахвалу: — У мяне дзеткі старанна вучацца. Шчыра бяруцца за навуку.

Гэта не пустаслоўе, ня выхвальства, а сьціплае прызнаньне факту. Ніхто ня крыўдзіў дзядулю. Добра здавалі залікі. А той дзіўны сьпіс — так сабе, ня вартыі ўвагі. Аб ім навет потым і забыліся-б, каб ня кур'ёзны выпадак.

Напісаў стары аграном ліст у Маскву да родзічаў сваёй жонкі. Папрасіў іх, каб яны выслалі яму кнігі, паводля асобнага сьпісу. І трэба здарыцца, сьпехам укладаючы ліст у кувэрт, ён ня тую паперку прыклаў: сьпіс студэнтаў з заўвагамі.

Дзед Барташэвіч, калі пазьней заўважыў памылку, гэтак горна праймаўся, як быццам страціў нешта каштоўнае, дарагое. А як-жа! Інтымнае, сакрэтнае трапіла ў чужыя рукі. І яшчэ грызла пытаньне: А што падумаюць сваякі, чытаючы ў лісьце просьбу наконт кніжак і разглядаючы такі сьпіс?

Некалькі дзён хварэў дзядуля. І навет на лекцыі ня прыходзіў. Студэнты і пасьмейваліся, і спачувалі яму. А потым дзядок ачуняў. Але было яму не да жартаў. Адно ўздыхаў цяжка: — Божа мой, якая прыкрасьць!

Нехта з камсамольцаў, ці то паважна, ці то жартам, запытаўся:

— Скажэце, дзядуля, ці ёсьць Бог, ці няма?

Зашумелі студэнты, зацікавіліся. А той ім проста і спакойна:

— Дзеткі, калі будзе вам столькі год, як мне, дык знойдзеце адказ на ваша пытаньне.

Вось гэтакі асьцярожны. Унікаў і палітычных тэмаў. Адкасваўся. А таму, хто назойна падступаў, лагодна раіў:

— З гэтым пытаньнем не да мяне... Чытай Маркса. А я аграном. Мяне цікавіць глеба, расьліны, жывёла...

Добры дзядуля Барташэвіч не чакаў бяды. А жудасны вір падзеяў, ліхі час сталінскага тэрору падхапіў і яго.

Была вясна. Таксама, як і цяпер, у садох цьвілі кусты. Шчабяталі вераб'і. Весела перасьвістваліся дразды. І толькі душа людзкая стагнала. Арыштаваны дзядок зьбянтэжана і сумна глядзеў на этапную дарогу.

— Куды вязуць? Чаму такі зьдзек? З працы сарвалі... А як зь лекцыямі? Трэба-ж дзетак вучыць...

Кастусь Рамановіч

НА 25 САКАВІКА

Сьвітае дзень
І стрымгалоў
Адходзіць страшна ноч далоў.
Зьнікае цень:
Устаў народ,
Ідзе, сьпяшаючы, на сход.

Куду, куды
Бяжыць-ідзе
Ў магутнай, дружнай грамадзе?
Ідзе туды,
Дзе сэрца б'е,
Дзе наша воля, доля дзе.

Заселі ўсе,
Тут кажны брат —
Адзін народ, тут кажны рад:
Усе свае —
Свая тут браць:
Прышлі Айчыну будаваць.

Хоць льецца пот,
Фундамант ёсьць —
Душа народная і косьць!
Жыве народ —
Ня есьць, ня сьпіць:
Работа йдзе, гарыць, кіпіць...

Плян ясны тут:
Дом родны свой
Будуй, старайся, дый ня стой!
Свой родны кут,
Радзімы пляц
Мілейшы як чужы палац.

Ды, Божа-ж мой!
Сусед пазнаў:
Нам волю адабраць жадаў.
З душой крывой
З крыніцы піў —
Ваду нам чысту замуціў.

Ваду змуціў,
А ў той вадзе
Расставіў сетачкі свае:
Народ зблудзіў,
Асьлеп, змадзеў,
Сябе забыў і абгалеў.

Сьвітае дзень,
Гарыць зара:
Даўно, даўно ўставаць пара!
Бо зьнікнуў цень:
Усе ўстаюць
І волю-долю б'юць-куюць.

Устань, устань!
Хутчэй, хутчэй!
Раўнуйся да другіх людзей.
На сонца глянь,
Ты — валадар,
Пазнай свабоды, волі чар!

а. Я. Гэрмановіч

Хрушчоў падмарожвае адлігу

(Заканчэньне з 3-яй бач.)

Варта адзначыць яшчэ адну вельмі характэрную дэталь прыгаданай «нарады». У сувязі з хрушчоўскай «дэсталінізацыяй», шмат хто з савецкіх пісьменьнікаў сказаў сабе ў душы: «яшчэ не магу аблаяць Хрушчова, але затое адвяду душу на Сталіне». І вось тут трэба вярнуцца да прыгаданага пытаньня: як Сталіна вынесьці з душаў сталінцаў? Шмат мастакоў старэйшага пакаленьня, абцяжараныя прыкрым балястам нізкапаклоньніцтва Сталіну, чуліся няёмка пры гэтым антысталінскім курсе. І вось ім на дапамогу прыйшоў Хрушчоў, які ні з таго, ні зь сяго загаварыў пра Сталіна. Хрушчоўскія выказваньні пра Сталіна можна ў скароце пераказаць гэтак: Дарагія, не бянтэжцеся тым, што вы ў свой час пелі гімны Сталіну. Я рабіў гэта самае. Праўда, Сталін зрабіў тэарэтычныя і палітычныя памылкі, але ня гледзечы на гэта ягоныя заслугі вялізарныя...»

Да заслугаў Сталіна Хрушчоў залічае здушэньне унутрыпартыйнай апазыцыі, ліквідацыю правага апартунізму, зьнішчэньне гэтак званага «буржуазнага нацыяналізму», калектывізацыю з усімі ейнымі жахамі. Інакш кажучы, Хрушчоў аберуч падпісваецца пад усімі жахлівымі злачынствамі Сталіна супраць чалавецтва.

Тут варта зацытаваць адзін хрушчоўскі шэдэўр:

«Ставіцца пытаньне: ці кіруючыя кадры партыі ведалі, прыкладам, аб арыштах, якія тады адбываліся? Так, ведалі. Але ці яны ведалі, што арыштоўвалі нявінных людзей? Не, гэтага яны ня ведалі. Яны верылі Сталіну і ім навет ня прыходзіла на думку, што ўжываюцца рэпрэсіі ў дачыненьні да сумленных, адданых нашай справе людзей».

Гэта словы Хрушчова, якія ён сказаў на апошняй «нарадзе» з працаўнікамі мастацтва.

«О, sancta simplicita!» — хочацца сказаць за Янам Гусам. Якую-ж ганебную апінію аб сабе выказвае Хрушчоў! Якую-ж трэба мець наіўнасьць, ды проста кажучы — недаразьвіцьцё мазгоў, каб з сваім пратэктарам і апякуном Кагановічам ды разам зь Ягодам рабіць інспэкцыю пабудовы Беламор-каналу, які быў пабудаваны коштам нязьлічоных ахвяраў вязьняў — і ня бачыць праўды, як цяпер прыкідваецца Хрушчоў?!.

Няўжо-ж Хрушчоў мае такую кароткую памяць? Не. Ён хутчэй разьлічвае на кароткую памяць падсавецкага грамадзтва. «Чым больш ілгаць — тым больш шансаў, што пaвераць» — стары дэвіз дыктатараў. Праўда, штораз менш наіўных, якія вераць хлусьні партыйных верхаводаў, аднак яшчэ ніхто не адважваецца гэтага сказаць.

Назаўтра савецкая прапаганда запоўнілася панэгірыкамі ў гонар Хрушчова. Было гэта жалюгоднае відовішча, як г. зв. «інжынеры людзкіх душаў» лізалі руку сатрапа, які на іх накладаў аброць. У гэтым асабліва вызначаліся старыя одапісцы сталінскіх часоў. Добра сабе набілі руку...

З задаваленьнем трэба адзначыць, што мастакі малодшага пакаленьня не пайшлі за прыкладам старых і амаль не далучыліся да нізкапаклоньніцтва. Гэтым прамаўчаньнем яны сказалі: «Што хочам сказаць, ня можам, а што можам — ня хочам».

У сваіх пахвалах нізкапаклоньнікі яшчэ, праўда, не назвалі Хрушчова карыфэем усіх навукаў, але вялікі крок у гэтым кірунку ўжо зроблены.

Усё гэта магло-б быць сьмешным, калі-б ня было такім сумным...

пс

PERPETUUM MOBILE

(Заканчэньне з 3-яй бач.)

права своего суждения иметь!». У іншым выпадку, проста й адкрыта прыгразіў ім Хрушчоў, Сібір яшчэ не закрытая ды засьценкаў хопіць. Бачыце, працягваў ён, будуем камунізм і змаганьне нарастае, а таму будзьце асьцярожнымі пярэчыць партыі. Для справы камунізму не шкада тысячаў, дзясяткаў тысячаў, мільёнаў жыцьцяў. Добра рабіў Сталін, закончыў ён...

У чым-жа справа? Як ведама, ужо ад нейкага часу партыя змагаецца з тымі пісьменьнікамі й мастакамі, якія, скарыстаўшы з нагоды «дэсталінізацыі», ня толькі пачалі дамагацца для сябе права на самастойную думку, загаварылі пра неабходнасьць гуманізму, але й крануліся сталінскага тэрору, нялюдзкасьці савецкай сыстэмы. Перш партыя карысталася ўгаворамі, довадамі, што яна запраўды акрыляе сусьвет, але гэта ня дзеіла. І вось выбух 8 сакавіка. Прыглядзімся да яго бліжэй.

Перш за ўсё Хрушчоў на гэтай сустрэчы стаўся адвакатам сталінізму. Ён чыста-на-чыста прызнаўся, што «дэсталінізацыя» была вялікай памылкай партыі. Усё тое, што рабіў і чаго дасягнуў Сталін зьяўляецца вялікім скарбам савецкага камунізму. Нічога ня значыць, што Сталін зьнішчыў мільёны жыцьцяў, галоўнае, што Савецкі Саюз — вялікая й магутная краіна. Калі Сталін штосьці зрабіў дрэннага, зьліквідаваў, напрыклад, паважную колькасьць камуністых (пра народ Хрушчоў не ўспамінае, бо што-ж азначае народ...), дык гэта ён рабіў дзеля дабра камунізму.

І вось, чуючыся ў крэсьле Сталіна, Хрушчоў загадвае: пісьменьнікі й фільмавыя рэжысэры павінны прыпыніць ачарненьне Сталіна й сталінскае эпохі. Гэта найперш. Яны павінны ствараць мастацкія творы, якія-б золатам вышывалі гэтую эпоху. Гэта падругое. Яны павінны праслаўляць усё, што-б ні рабіла партыя й усялякімі сяродкамі дапамагаць партыі ў ейных далейшых дзеях. Гэта патрэйцяе. Нарэшце, яны павінны закрыць свой уласны рот і толькі лавіць вушамі, што ім скажа й загадае «родная» й «усёзнаючая» партыя.

Вялікэй мудрасьці ў гэтым няма, аднак барбарства дастаткова. Ці гэта не стары й зношаны бальшавіцкі perpetuum mobile?

П. В.

Новая Праграма КПСС замацавала гэты прынцып. І вось цяпер Масква дамагаецца ягонага ажыцьцяўленьня, пачынаючы, праўда, тымчасам зь ператасовак на ніжэйшых становішчах і даходзячы ў некаторых выпадках да міністраў. Бяручы на увагу войстрае асуджэньне супраціву гэтаму «ленінскаму прынцыпу» й становкае дамаганьне Масквы ягонага поўнага ажыцьцяўленьня, трэба дапушчаць, што неўзабаве зьляцяць із сваіх становішчаў навет першыя сакратары кампартыяў нацыянальных рэспублікаў — становішчаў, якія сяньня пакуль-што даручаныя «нацыяналам». «Ленінскі прынцып» у падборы кіраўнічых кадраў разглядаецца, як адзін з найбольш спрыяльных спосабаў «інтэрнацыяналізацыі» ці «зьбліжэньня» падсавецкіх народаў.

Эканамічна-дзяржаўнае «зьбліжэньне». Пра эканамічнае «зьбліжэньне» не даводзіцца шмат гаварыць. Гэтае «зьбліжэньне» ўжо дасягнутае. Аднак, зыходзячы з таго, што партыя час ад часу ўспамінае пра існаваньне як-бы эканамічнае самастойнасьці нацыянальных рэспублікаў і адначасова сьледам за Ленінам уважае эканамічны фактар, як найлепшы сяродак дзеля дасягненьня поўнага зьліцьця падсавецкіх народаў, трэба сказаць пару словаў адносна гэтага пытаньня.

У працэсе так званай «дэсталінізацыі» Хрушчоў крыху пашырыў эканамічныя правы нерасейскіх рэспублікаў. Паводля партыйнай прапаганды, звыш 80% іхнай прамысловасьці знаходзіцца ў руках рэспубліканскіх міністэрстваў. Аднак гэта толькі «вонкавая» эканамічная сувэраннасьць. У запраўднасьці-ж гаспадарчае разьвіцьцё нацыянальных рэспублікаў дыктуецца цэнтрам і на карысьць гэтага цэнтру. Прыкладам — справа нацыянальнага бюджэту, які зьяўляецца першай характарыстыкай эканамічнай сувэрэннасьці. Як і дасюль, ён устанаўляецца цэнтрам і ўкладаецца ў аб'екты, вызначаныя цэнтрам. Масквой кантралюецца й увесь нацыянальны прыбытак. Наагул-жа, калі гаварыць пра эканаміку нацыяльльных рэспублік, дык ейнае разьвіцьцё мае аднабаковы, каляніяльны характар. Яна ў каляніяльны спосаб і выкарыстоўваецца цэнтрам. Ня будзем спыняцца тут на гэтак званым «сацыялістычным спосабе» распадзелу працы й вытворчасьці. Гэты спосаб таксама ня выключае чыста нацыянальныя эканамічныя інтарэсы, тымчасам, як у СССР гэтыя інтарэсы ігнаруюцца. Дарэчы, апошнімі рэформамі ў кіраўніцтве разьвіцьцём савецкай экономікі навет абмежаваная эканамічная самастойнасьць нацыянальных рэспублік зводіцца, бадай, да нуля. Усё ў свае рукі прыбраў новастораны Савет Народнай Гаспадаркі СССР і іншыя шматлікія ўсесаюзныя камітэты. Гэтая рэформа таксама йдзе ў кірунку «эканамічнага зьліцьця» падсавецкіх рэспублікаў. Вынікам яе было ўтварэньне для сярэдняазіяцкіх рэспублікаў адзінага эканамічнага цэнтру, беспасярэдня падпарадкаванага Маскве; праектуецца таксама ўтварэньне падобнага цэнтру для закаўкаскіх рэспублікаў.

Побач з праводжаньнем экспэрымэнтаў у кірунку поўнага эканамічнага зьліцьця, партыйная прапаганда раптоўна паставіла пытаньне пра скасаваньне дзяржаўных межаў савецкіх нацыянальных рэспублік. Як зазначаецца вышэй, пачынаючы прыблізна ад 1959 году ў савецкую палітычную тэрміналёгію было ўведзена новае паняцьцё: «многанацыянальныя савецкія рэспублікі». Цяпер пашыраецца канцэпцыя пра «анахранізм» іхных дзяржаўных межаў, што яны «згубілі сваё ранейшае значэньне», што пытаньне межаў «цяпер ня можа мець прынцыповай важнасьці», і г. д. Дзеля пацьверджаньня гэтага падаюцца прыклады «дабраахвотнага» аддаваньня свае тэрыторыі аднымі рэспублікамі іншым, як прыкладам «зварот» Крыму Расейскай фэдэратыўнай рэспублікай Украіне. Што-ж, вельмі лёгка абдароўваць чужымі захопленымі тэрыторыямі. Дарэчы, у гэтым выпадку Крым далёка ня ўцёк. Разам з Украінай ён і далей застаецца ў межах новай Савецкай Расеі. Варта прыгадаць тут этнаграфічна беларускія Смаленшчыну, Беласточчыну ды Віленшчыну, першая зь якіх і дасюль усё яшчэ трымаецца ў межах РСФСР, другая ў якасьці палітычнага падарунку перададзена Польшчы, а трэйцяя — Летуве.

Калі разглядаць аргумант «неактуальнасьці» дзяржаўных межаў нацыянальных рэспублікаў, дык трэба глянуць на палітычную структуру й характар СССР, на фактычны стан рэчаў. Запраўды — гэтыя межы тут не адыгрываюць вялікага значэньня, будучы толькі адміністрацыйным разьмежаваньнем і то даволі адносным, і таму скасаваньне гэтых межаў у структуры СССР вялікіх фактычных зьменаў не прынясе. Вонкава СССР яшчэ больш прыблізіцца да вобразу старое цэнтралізаванае Расеі; унутрана-ж ён быў **фактычна** падобным і да гэтага часу. Аднак, у выпадку скасаваньня дзяржаўных межаў нацыянальныя рэспублікі страцілі-б і фікцыйную «дзяржаўную сувэраннасьць» — страцілі-б сваю дасюлешнюю «нацыянальную форму». Для нерасейскіх народаў гэта таксама было-б, бязумоўна, вялікай стратай.

Ці йснуюць у СССР праявы супраціву нерасейскіх народаў усім гэтым вялікадзяржаўніцкім тэндэнцыям Масквы? Так — і гэты супраціў адчуваецца даволі войстра. У першую чаргу праяўляецца вельмі моцны супраціў палітыцы моўнай русыфікацыі. Такое-ж становішча нерасейскія народы занялі таксама адносна бальшавіцкае палітыкі іхнай культурнай і гістарыяграфічнай русыфікацыі. Яны выступаюць таксама і супраць палітыкі зьмешваньня насельніцтва і асабліва наваднеьня нацыянальных рэспублік расейскімі кіраўнічымі кадрамі. Праблема скасаваньня дзяржаўных межаў зьяўляецца яшчэ новай праблемай, але і ў дадзеным выпадку ўжо ёсьць першыя праявы супраціву. Вось чаму, побач із змаганьнем з гэтым супраціўам адміністрацыйным спосабам, усё больш і больш завайстраецца палітычна-ідэялягічнае змаганьне. Абвінавачваньні ў «буржуазным нацыяналізьме» й «антыленінізьме» — гэта цяпер сталыя зьявішчы. Партыя павяла ўзмоцненую акцыю «лекцыйнага» й «навуковага» растлумачваньня «вялікае шкоды буржуазнага нацыяналізму», з аднага боку, і «шчасьлівага» для нерасейскіх народаў прыкладу «ленінскай нацыянальнай палітыкі» з другога. А гэта — найлепшае сьветчаньне таго, што супраціў нерасейскіх народаў ня то што не слабее, але хутчэй узмацняецца.

Паклапоцімся аб завяртанцкіх „рабселькорах“

«На нашым лузе
Гадзюкі шыпяць, —
Ніхто іх ня хлудзіць,
Ня гоніць у гаць»

Янка Купала

Паасобку ўзятыя завяртанцы ня годныя асаблівае ўвагі з боку суродзічаў на чужыне. Калі зацяты вораг нашага народу заслугоўвае трапнае кулі, дык для завяртанца хопіць гучнае аплявухі. Хіба-ж хто рагаціну, прызначаную для мядзьведзя, пачне ўжываць супраць загуменнае вароны? Таму й тыя творы аб завяртанцах, што часам сустракаюцца ў замежным друку зьяўляюцца ўсяго толькі важкім дотыкам нашае далоні да іхных аблічаў — большае кары і ня вартыя гэтыя найміты Масквы. І тым болей, што ў выкрываньні захопніцтва апошняе мы іншы раз маем дапамогу і ад . . . завяртанцкіх ачумелых прошкаў з памыйнымі бадзейкамі, якія, з прычыны свае плыткасьці, як газэтчыкаў, аніяк ня ў стане, наўсуперак загадам партыі й ураду, дарэшты прыхаваць тамтэйшую запраўднасьць.

Няпрыемна поркацца ў завяртанцкім сьметніку, але ўсё-ж раю суродзічам адшукаць № 555 тае-ж самае асіплае вароны з падробленым імем «Голас радзімы». На першай бачыніцы гэтага нумару, наверсе, у левым кутку, зьмешчаны надзвычай паказальны фотапартрэт, пад якім зазначана:

«Перадавая даярка сельгасарцелі імя Сталіна Гомельскага раёна Тацяна Хузеева».

І хай сабе на другой бачыніцы таго-ж самага нумару добры паэта й ня благі прыстасаванец Максім Танк, пагражаючы дзядзьку Сэму кулаком, выслаўляе «прадстаўнікоў» фэдэрацыі рускіх канадцаў»:

«Гэта вялікае пачуцьцё — жыць на чужыне, але адчуваць за сваімі плячыма такую Радзіму, якой сягоньня зайдросьціць увесь сьвет».

Слоў няма, запраўды — «вялікае пачуцьцё» — жыць у Канадзе, або ў ЗША ды зайздросьціць калгаснаму прыгону ў СССР. Параўнайце гладкага, пяціпудовага савецкага магната Максіма Танка з шараговай калгасьніцай Тацянай Хузеевай, і вы адразу адчуеце боль за свой народ. Ёй можа няма й трыццаці год, але турботы заўчасна ляглі разорамі на ейны хударлявы й сумны, а калісьці, відаць, прыгожы й вясёлы твар. У ейных глыбака запалых ад працы й нястачы вачох няма нічога апрача стомы й роспачы. Так на Захадзе выглядаюць толькі напярэдадні самагубства. І гэтак, як яна — Тацяна Хузеева — выглядае сёньня нашая Радзіма — Беларусь.

Пераходжу да нашае беларускае мовы, да «вопраткі душы», як слушна схарактарызаваў яе Францішак Багушэвіч. Завяртанцы сьцьвярджаюць, што яна, маўляў, дзяржаўная ў БССР і тым самым сябе супярэчаць. Напрыклад, у № 564 таго-ж «Голасу радзімы», на ягонай апошняй старонцы, у тлумачальнай зацемцы яны падаюць гэткія назовы менскіх кінатэатраў, як — «Перамога», «Сьцяг», «Зорка» і г. д., а побач вы прачытаеце на іхных шыльдах — «Победа», «Знамя» і навет пад выпадковай «Зоркай» заўважыце афішу — «Пятый отдел». Трэба канчаткова згубіць рэшткі сумленьня, каб гэтак бессаромна хлусіць чытачом проста ў вочы. Можна дадаць яшчэ ладне іншых фотадакумантальных прыкладаў, але й гэтага хопіць для выснаву, што ў БССР цяпер пануе мова не Тацяны Хузеевае.

Адмаўляючы існаваньне ў сучасным СССР «культу асобы», завяртанцы тым ня менш у № 500-501 зьмяшчаюць наступны акафіст:

«Вялікім шчасцем для ўсіх савецкіх людзей і іх прыяцеляў за мяжой з'яўляецца тое, што на чале Савецкага Саюза стаіць гаспадарлівы, разумны, дасведчаны палітык і дыпламат, нясхомны прапагандыст ідэй дружбы, прыязні і любві паміж народамі, цудоўны чалавек Мікіта Сяргеівіч Хрушчоў. Веру, што нашы суайчыньнікі гэта цвяроза ацэньваюць . . .» І г. д. і г. д.

Пэўне, што цьвяроза ацэньваюць, калі бачаць, як гэтыя «дасведчаны палітык і дыпламат», або «нястомны прапагандыст любві паміж народамі», нібы злодзеі на гарачым учынку злодзей забірае цяпер з Кубы панавезеную ім туды савецкую агрэсыўную зброю. Вось таму так сумна й выглядае Тацяна Хузеева, што яе стала абкрадае «цудоўны Мікіта Сяргеевіч», скарыстоўваючы ейныя зарабкі для падбіцця імпэрыялістычнай Масквой вольных народаў.

Завяртанцам магчыма здаецца, што іхныя пашквілі, напісаныя ў пляне тае-ж брахні, як, напрыклад, — «Камедыянты» (асобнае выданьне), «Шакалы блукаюць сярод вас» (№ 384), «След вядзе за мяжу» (№ 584, 590, 591, 592). «Ён цяпер жыве ў Нью Йорку» (№ 623), «Забойцы уцяклі у Канаду» (№ 624) і г. д. зьяўляюцца забойчымі для тых суродзічаў на чужыне, якія ў іх згадваюцца. Завяртанцы можа пераканаваныя ў тым, што калі яны аднасчана падаюць да агульнага ведама нашыя адрасы, дык мы адразу прадаем свае дамы, або зьмяняем кватэры, ці навет перяяжджаем у іншыя краіны, каб толькі нас не забілі абураныя «прагрэсыўныя суайчыньнікі». Усё-ж яны аж занадта зьмяншаюць сілу Захаду, як і перабольшваюць моц атамнага, але беспартошнага СССР. Нам — палітычным эмігрантам — папершае, іхныя сталыя пагрозы здаюцца толькі сьмешнымі, а, пасля, нас мы ставімся да іхнае лаянкі, як да ўзнагароды — не дарма, значыцца, жылі, жывём, ды маем жыць.

Але разам з тым няма ў нас рашуча ніякага права на тое, каб абыякава пастаўіцца да гэткіх рэдакцыйных артыкулаў у «Голасе радзімы», як, напрыклад, — «Пісаць можна і трэба» (№ 496), «Умацоўваюцца нашы сувязі» (№ 552), «Выходзіць на сумесны шлях» (№ 558), «Умацоўваюцца нашы сувязі і кантакты» (№ 560), «Мацаваць сяброўскія сувязі» (№ 653) і г. д. Мы ня мусім прайсьці паўз сталых тутэйшых інфарматараў «Голасу радзімы», якія ў адказ на ягоных старонках, у артыкулах і зацемках ды ў адмысловым завугольні «Пішуць землякі» абліваюць брудными памыямі дэмакратычны сьвет.

«Тут пануе распуста, п'янства і маральная разбэшчанасць. Па вуліцах дзесяткамі ходзяць бадзягі, вар'яты і ніхто не нясе адказнасьці за гэта. Такі заходні «рай» з яго воўчымі законамі», — плявузгае на ЗША адзін із завяртанцкіх «рабселькораў» у зацемцы з подлым назовам «Ганьба ХХ стагодзьдзя» (№ 666), а другі ў № 603 яму падбрэхвае:

«Тут у ЗША адзін плантатар заявіў прама:

— Мы прывыклі да таго, каб валодаць рабамі. Цяпер мы атрымліваем іх у арэнду ад урада»,

— трэйці (№ 669) ім падсыпае:

«Амэрыканцы таксама займаюцца космасам: возьмуць чалавека, падкінуць угору, і ён шлепне ў ваду. Тады ўзыньмаюць шумiху, што ў іх ёсьць касманаўт». І г. д. і г. д.

Фактычна яны, што сьліной шалёнага сабакі пішуць аб незалежных краінах, ужо наразе зьяўляюцца савецкай пятай калёнай, а пры першай нагодзе паспрабуюць уваткнуць нож у сьпіну вольнага Захаду. І наш сьвяты абавязак выяўляць гэтых бальшавіцкіх агэнтаў, а потым, выкарыстоўваючы ўсе законныя ад нас сродкі, выдаляць іх адсюль, каб яны тут больш не сьмярдзелі ды не атручвалі нашага чыстага паветра.

Юрка Віцьбіч

У ВЫДАВЕЦТВЕ «БАЦЬКАЎШЧЫНЫ» АБО Ў НАШЫХ ПРАДСТАЎНІКОЎ

зaўсёды можна набыць наступныя кнігі:

Янка Купала. СПАДЧЫНА. Выбар паэзіі з крытычным артыкулам Ст. Станкевіча. Бач. 564. Цана 7, 9 або 11 ам. дал. (залежна ад вокладкі й паперы).

Янка Купала. ТУТЭЙШЫЯ. П'еса з крытычным артыкулам Р. Склюта. 83 бач. Цана 1 ам. дал.

Янка Купала. РАСЬКІДАНАЕ ГНЯЗДО. Драма з крытычным артыкулам Р. Склюта. 58+XV бач. Цана 1 ам. дал.

Якуб Колас. НОВАЯ ЗЯМЛЯ. Паэма з крытычным артыкулам Р. Склюта. XXXII+246 бач. Цана 3 ам. дал.

Якуб Колас. СЫМОН МУЗЫКА. Паэма з крытычным артыкулам Р. Склюта й А. Бабарэкі. XXXII+238 бач. Цана 3 ам. дал.

Якуб Колас. У ПАЛЕСКАЙ ГЛУШЫ. Повесьць. 158 бач. Цана 1,50 ам. дал.

Максім Багдановіч. ВЯНОК. Збор твораў з крытычнымі артыкуламі Ст. Станкевіча й Ант. Адамовіча. 274 бач. Цана 3 або 4 ам. дал. (залежна ад вокладкі).

Алесь Гарун. МАТЧЫН ДАР. Збор твораў з крытычнымі артыкуламі Ант. Адамовіча й А. Барычэўскага. 268 бач. Цана 3 ам. дал.

Андрэй Мрый. ЗАПІСКІ САМСОНА САМАСУЯ. Сатырычная аповесьць з крытычным артыкулам Р. Склюта. 88 бач. Цана 1 ам. дал.

Лукаш Калюга. НЯДОЛЯ ЗАБЛОЦКІХ. Аповесьць з крытычным артыкулам Р. Склюта. 127 бач. Цана 1,50 ам. дал.

Власт (Вацлаў Ластоўскі). ТВОРЫ. Апавяданьні. 112 бач. Цана 1 ам. дал.

Юрка Віцьбіч. ПЛЫВЕ З-ПАД СЬВЯТОЙ ГАРЫ НЁМАН. Мастацкі нарыс. 94 бач. Цана 1 ам. дал.

Аляксей Кулакоўскі. ДАБРАСЕЛЬЦЫ. Аповесьць з крытычным артыкулам Ст. Станкевіча. 110 бач. Цана 1 ам. дал.

БЕЛАРУСКІЯ КАЗКІ. Зборнік народных казак і літаратурных твораў з казачнымі матывамі. 215 бач. Цана 3 або 4 ам. дал. (залежна ад вокладкі).

ЛЯ ЧУЖЫХ БЕРАГОЎ. Альманах твораў беларускіх эміграцкіх паэтаў і пісьменьнікаў. 238 бач. Цана 3 ам. дал.

УВАГА!

ВЫЙШЛА З ДРУКУ КНІГА РЫГОРА КРУШЫНЫ

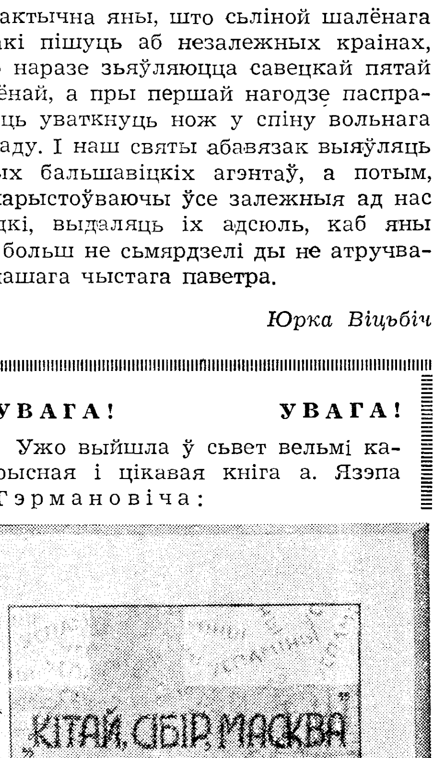

Кніга мае 110 бач., цана — 2 даляры. Набыць яе можна ў прадстаўнікоў «Бацькаўшчыны», або беспасярэдня ў аўтара, зьвяртаючыся на адрыс-

8000, München 19, Schliessfach 69

УВАГА! УВАГА!

Ужо выйшла ў сьвет вельмі карысная і цікавая кніга а. Язэпа Гэрмановіча:

Кніга абыймае 294 бачыны і каштуе ў Канадзе і Задзіночаных Штатах Амэрыкі **3.— дал., а ў іншых краёх раўнавартасьць 2,50 ам. дал.**

Кнігу ўжо можна заказваць:

У Англіі:
Rev. Leo Haroshka
Marian House, Holden Ave.
London 12, England.

У Задзіночаных Штатах:
Mr. Antony Bielenis
2042 W. St. Paul Ave.
Chicago 47, Ill. USA.

Mr. B. Danilovich
303 Hovard Str.,
New Brunswick
New Jersey, USA.

Mr. G. Goscienjew
3416 W. 49-th Str.
Cleveland 2, Ohio, USA.

Mr. Ch. Najdziuk
833 1/2, N. Coronado Str.
Los Angeles 26, Calif. USA.

У Аўстраліі:
Mr. M. Nikan
14 Steel Str.
Spotswood-Melbourn,
Vic., Australia.

У Канадзе:
Mr. K. Akula
57 Riverdale Ave.
Toronto 6, Ont. Kanada.

У Нямеччыне:
Rev. Prot. W. Soloviej
892 Schongau/Lech (Obb.)
Städt. Altersheim

У падсавецкай Беларусі

Каланіялізм

У рэдакцыйным артыкуле найбуйнейшага ў Беларускай ССР літаратурнага часапісу «Полымя» за сьнежань 1962 году робіцца спроба запярэчыць цьверджаньням аб каланіяльным статусе падсавецкай Беларусі. Артыкул прысьвечаны 40-годзьдзю стварэньня Савецкага Саюзу. У ім, між іншага, гаворыцца:

«Думаецца, што такой ,каланіяльнай залежнасьці', у якой знаходзіцца наша рэспубліка, могуць пазайздросьціць і зайздросьціць многія краіны так званага ,свабоднага сьвету'».

Гэта першы выпадак, што савецкі беларускі друк адкрыта выступіў у абароне савецкага рэжыму ад абвінавачаньня у каланіялізме ў дачыненьні да Беларусі. Гэты факт сьведчыць толькі аб тым, што апошнім часам праблема каланіяльнага палажэньня Беларусі становіцца ўсё больш актуальнай сярод беларускага насельніцтва.

Дэсталінізацыя . . .

У гэтым годзе ў беларускай савецкай літаратуры ўпяршыню была ўзьнятая тэма трагедыі масавых арыштаў і высылак у савецкія канцэнтрацыйныя лягеры ў часы Сталіна. Беларускі пісьменьнік Пальчэўскі, які сам правёў многія гады ў савецкіх канцэнтрацыйных лягерох, зьмясьціў у газэце «Літаратура і Мастацтва» сваё апавяданьне «Мікітка» аб трагічным лёсе беларускага хлопчыка, якога ў часы сталінскіх масавых рэпрэсій нявінна і абсурдна абвінавацілі ў палітычнай гэтак званай контррэвалюцыйнай дзейнасьці, арыштавалі й выслалі ў концлягер. У кароткіх штрыхох пісьменьнік адлюстраваў таксама памеры масавага тэрору таго часу на Беларусі.

Ува ўступе да апавяданьня рэдакцыя газэты адзначае, што Пальчэўскі напісаў шмат успамінаў з часоў свайго зьняволеньня. Але пры гэтым рэдакцыя засьцерагласа, што публікуе гэтае апавяданьне «на просьбу аўтара» і «як пробнае». Камуністычным цэнзарам гэтая «проба» відавочна не спадабалася, бо пасьля гэтага нічога больш з успамінаў Пальчэўскага у друку не зьявілася.

Супраціў русыфікацыі

Пацьвярджаная новай праграмай КПСС русыфікацыйная моўная палітыка Масквы ў дачыненьні да нерасейскіх народаў Савецкага Саюзу натыкаецца ў Беларусі на моцны супраціў. У беларускай савецкай прэсе навялічылася колькасьць публіцыстычных артыкулаў і мастацкіх літаратурных твораў, у якіх заклікаецца любіць і шанаваць родную беларускую мову, дбаць пра ейную чысьціню, разьвіваць яе і ўдасканальваць.

Адзін прыклад. Орган камсамолу Беларусі, газэта «Чырвоная зьмена», у нумары з 13 студзеня гэтага году зьмясьціла верш маладога беларускага пісьменьніка Рыгора Барадуліна «Мая мова», у якім аўтар, робячы выразную алюзію на праграму КПСС, піша (перакazваем): «Сьцьвярджаюць гісторыкі і мовазнаўцы, што паступова сьціраюцца межы нацый. І, як пераж ытак, аджыць павінна абавязкова мова маці маёй — беларуская мова, што мне, як імя ўласнае, блізкая і знаёмая; што па жылах маіх цячэ і сонным Сожам і Нёманам . . .»

Пісьменьнік выказвае сваю любоў да роднай мовы, гаворыць, што беларуская мова на станецца «мёртвай лацінай», «бо, як жыта, спрадвечная беларуская мова» — канчае ён свой верш.

Абарона культурнай самабытнасьці

Бяз цымбалаў нельга сабе ўявіць беларускага народнага музычнага ансамблю. І ў той час, калі ў Беларусі існуюць фабрыкі піяніна, гармонікаў і іншых музычных інструмантаў, фабрычная вытворчасьць цымбалаў не наладжана. Абурэньне гэтым становішчам выйшла наверх у сувязі з праведзенай у студзені сёлета ў сталіцы Беларусі Менску дэкадай беларускай музыкі. Народны артысты БССР І. Жыновіч пісаў у сувязі з гэтым у газэце «Літаратура і Мастацтва» з 22 студзеня:

«Сорам прызнацца, але ў Беларусі вы ня купіце цымбалаў, бо іх ня вырабляюць і не прадаюць. А жадаючых набыць гэты цудоўны беларускі народны інструмант ёсьць вельмі многа ня толькі ў нас, але і ў розных кутках краіны (СССР)».

Разглядаючы выступы аркестраў на дэкадзе, І. Жыновіч асабліва крытыкаваў адсутнасьць у некаторых музычных калектывах яскравага нацыянальнага каларыту. Ён, між іншага, піша:

«Нельга пагадзіцца з будовай аркестру народных інструмантаў Белдзяржуніверсытэту, дзе зьмяшалася ўсё ў кучу — і домры, і балалайкі, і цымбалы. Справа ў тым, што кожны з гэтых інструмэнтаў у сваёй групе мае свой самабытны каларыт, свой непаўторны тэмбр. На гэтым і будуецца нацыянальная асаблівасьці расейскага і беларускага народных аркестраў. А калі гэтыя інструманты зьмяшаць, дык цяжка зразумець, што ў яго за тэмбр? — галоўнае: расейскі ён ці беларускі».

Аспрэчваецца рэнтабельнасьць высылак на цаліну маладых беларускіх спэцыялістых

Трывога ў Беларусі з прычыны масавага перасяленьня моладзі ў Казахстан і Сібір прадаўжаецца. Супраць перасяленьня узьнімаюць свой голас і эканамісты.

«Мэханізатараў для цаліны трэба рыхтаваць на цаліне», пісаў у «Камсамольскай праўдзе» з 4 студзеня гэтага году заступнік дырэктара школы мэханізацыі сельскай гаспадаркі Беларусі. «Усе школы Беларусі штогадова выпускаюць для цаліны каля 5 тысяч маладых мэханізатараў. Толькі на пераезды зь Беларусі выдаткоўваецца паўмільёна рублёў у год».

Аднак, рыхтуючы гэтых спэцыялістаў, улічваюць, што цякучасьць ня спыніцца. «Яе як-бы прадугледжваюць плянам», заяўляе аўтар артыкулу, і тлумачыць:

«Наша школа накіроўвала выпускнікоў у розныя вобласьці Казахстану — Кустанайскую, Паўлодарскую, Уральскую, Кокчэтаўскую, Цалінаградзкую. І ўсё ў розныя раёны і саўгасы. Няма навет самых элемантарных клопатаў аб замацаваньні маладых мэханізатараў на цаліне. Як правіла маладыя мэханізатары з розных прычынаў або вяртаюцца дадому, або працуюць на цаліне ў іншых прадпрыемствах, ня зьвязаных зь сельскай гаспадаркай».

Цікавы экспэрымэнт

Як паведаміла маскоўская «Учительская газета» з 27. 12. 62. году, у сталіцы Беларусі Менску створана 17 ангельскіх дзіцячых садкоў, 4 — нямецкія і 3 — францускія, у якіх дзеці вывучаюць замежныя мовы ад пяці год.

У школах навучаньне замежных моваў пачынаецца, як правіла, ад пятай клясы. Але ад мінулага году у 27 школах Беларусі замежныя мовы выкладаюцца ад другой клясы. У 1965 годзе ў рэспубліцы такіх школаў будзе 40.

Паўстае пытаньне аб мэце гэтага мерапрыемства. Няўжо адукацыйныя ўлады ў Беларусі спадзяюцца гэтым шляхам зьбалянсаваць і знэўтралізаваць ціск партыі да аднабаковага і абавязковага вывучэньня расейскай мовы?

Перасьлед рэлігіі ня спыняецца

Як даведваемся з «Журналу Маскоўскай Патрыярхіі» № 10 за 1962 год, у Беларусі закрытая адзіная духоўная сэмінарыя ў Жыровіцах, што дасюль існавала. Такім чынам, існуючая намінальна Беларуская праваслаўная мітраполія засталася бяз духоўнай сэмінарыі.

НАШЫЯ ПРАДСТАЎНІЦТВЫ

АНГЕЛЬШЧЫНА:
Mr. Aleksander Laszuk, 97 Moore Park Rd., London, S. W. 6.

АЎСТРАЛІЯ:
Mr. A. Vasilenia, 39 Edwin St., Croydon, N. S. W.
Mr. A. Maroz, 109 Morrison Rd., Midland Junction, W. A.
Mr. M. Nikan, 14 Steel St., Spotswood—Melbourne, Vic.
Mr. W. Akavity, 80 Tapley Hill Rd., Royal Park, S. A.

БРАЗЫЛІЯ:
Mr. C. Cimafiejčyk, Prasa 76, Tiridentes, Curitiba — Parana.

ЗАДЗІНОЧАНЫЯ ШТАТЫ:
Mrs. L. Bielenis, 2042 W. St. Paul Ave., Chicago 47, Ill.
Mr. B. Danilovich, 303 Howard St., New Brunswick, N. J.
Mr. W. Dunicc, 3444 Marvin Ave., Cleveland 9, Ohio.

КАНАДА:
Mr. K. Akula, 57 Riverdale Ave., Toronto 6, Ont.

ФРАНЦЫЯ:
Union des Travailleurs Biélorussiens en France, 26, rue de Montholon, Paris 9.
Mr. W. Kasztelan, 33 rue Kleber. Mouvaux (Nord).

БАЦЬКАЎШЧЫНА

Беларуская газэта палітыкі, культуры й грамадзкага жыцьця.

Выдавец: Уладзімер Бортнік

РЭДАГУЕ КАЛЕГІЯ

Артыкулы, падпісаныя прозьвішчам або ініцыяламі аўтара, не заўсёды выражаюць пагляды Рэдакцыі. Незамоўленыя рукапісы назад не зварочваюцца. Рэдакцыя адказвае на лісты толькі пасьля далучэньня паштовае маркі або міжнароднага паштовага купону.